

ERDÉLYI MUZEUM

XX. kötet.

1903.

2. füzet.

Lenauról.

1. Nietzsche Frigyes közetlenül megőrülése előtt e szavakkal hanyatlott jóságos édesanyja karjaiba: „*Mutter, ich bin dumm!*“ S mikor Lenautól első őrzöngési rohamai után azt kérdezték: hogy van Niemsch? A beteg költő azt felelte: „*Der arme Niemsch ist sehr krank.*“ Két rövid nyilatkozatban két megrázó tragédia. De a két nagy ember egymásnak tökéletes ellentéte.

Nietzsche felett egész évek multak el, midőn a nap huszonegy órájának több, mint a felét fokozott migrainban szenvedte át. Mindezen évek alatt kóbor ember volt, a ki kényszerűségből télen-nyáron folyton váltogatta tartózkodása helyét és egyre kísérletezett, vajjon mely éghajlat alatt tartja ki physikuma legjobban és legtovább. Folyton-folyvást kénytelen volt a betegségen, fájdalomon és szenvedésen szellemi erejével győzelmeskedni, és jórészt ebből fakad belső szabadsága, az a föltétlen függetlenség, az a vakmerő hajlandóság, hogy mindennel szembe szálljon, a mi nézete szerint-útjában van. Benne az erkölcsi erély, az akarat szenvedélylyé lett; ő úr akar lenni mindenek felett, s miként diadalmaskodott szörnyű testi baján, akként akarta legyőzni az eddigi közkeletű erkölcsi és aesthetikai eszméket és evvel egész szellemi világunkat átalakítani, „*alle Werte umwerten*“, minden értéket átszámítani. Az örültség a nagyzás hóbortja alakjában tört ki rajta: de ennek fuvalmát már jóval előbb éreztük, már akkor, mikor azt mondotta magáról: „*Elfogott a nagy vágyakodás egy új isten után; ezt az új istent megtaláltam Nietzsche Frigyesben...*“ Az irodalmi anarchia legmodernebb képviselője, a ki a romba döntött világon érvényesíteni akarja a maga diadalmas akaratát.

Lenau, a magyar-német költő egészen más jelenség. Lenau-nál gyakran látjuk, hogy akarattalan ember, nem tud akarni, nincs benne erő az állandó elhatározásra, mindegyre a pillanatnyi behatás rabja; gyermek, kit érzelmei hajtának; melancholikus, töprengő, kinek kedélye egyre borong, de a sötétlő felhőket elméje erejével nem tudja elűzni. Soha a halálról és a mulandóságról annyit nem kesergett költő, mint Lenau; soha a világot borúsabbnak nem látta senki, mint ő; de erélyesebb hangra ritkán fakad és Byron és Vajda János pathosára képtelen, legfőlebb sóhajtozik ilyen pathos után. Czéltévesztett, dőre életet él; terhe volt önmagának, és barátjainak életén fekete fonalat húzott végig. A gyász kísérete nélkül sohasem jelent meg neki az istenség, vallja magáról; és ha éjjel felébredt, a mi gyakran történt, lelke rögtön a maga fájdalma után kapott, mint az anya gyermeke után. Amphimelasnak nevezi magát görög szóval, a mi annyit tesz, mint körös-körül fekete, gyászos. Gyötrődve kiált fel betegsége kezdetén: „Én nem maradok fenn. Életem esztelenség. Mit tettem? Csak néhány szép költeményt írtam...” Csupa passivitás, erőtelen epekedés, önmagát sem értő sóvárgás, csüggeteg lemondás, oktalan halálvágy. A világot, az életet egy haszontalan romhalmaznak nézi, a mely felett ő tétlenül siránkozva éneklí egyhangú halotti énekeit. Lenau a természetlen világfájdalomnak leglágyabb lelkű képviselője.

Kettőben mégis hasonlatos volt a két nagy szellem: szerencsétlen beteg volt mindakettő, és egyik úgy, mint a másik, szerette a magyart. Nietzsche művészi lelke vonzódott a magyar népdalhoz és Petőfihez, Lenau pedig magyar földön született és magyarsága német nyelvű költészetében erős nyomokat hagyott.

2. Lenau Magyarország fia és a magyar és a német irodalomnak egyik legerősebb összekötő kapcsa. Nem áll egymagában. Az a földdarab, a melyen született, nem egy kiváló szellemet szolgáltatott a magyar hazának, a magyar és német irodalomnak. Délmagyarországnak is szokás nevezni. Éjszaki határvonalai Baja, Szeged, Arad. E vidékek német és nem német-ajkú lakossága magyar és német nyelven sokat termelt, a mi felülemelkedik az alantas népéleten és a mindennapi szük-

ségleten. Nem egyöntetű német nép lakja e vidékeket. Németország különböző tájékairól került hozzánk. Néha egy-egy faluból a nagy német birodalom egész térképe kerül ki a lakók eredetét illetően. Az egyes falvak szójárásai mind-mind eltérők, s ugyanolyan keveredéseket mutatnak föl a népszokások, a viselkedés, a népköltészet; s mindezekben felül észlelhető a magyar, szerb és román befolyás is. Politikai érzületére nézve a délvidéki németiség úgyszólván kivétel nélkül testestül-lelkestül magyar. Kebelében születtek *Beck Károly*, a híres német költő; *Cherrier Miklós* a jeles egyházi jogász; *Füssy Tamás*, a kitűnő egyházi író; *Groller Balduin* és *Herczeg Ferencz*, a neves elbeszélők; *Klapka György*, szabadságharcunk egyik díszje; *Müller von Guttenbrunn*, jeles színműíró és a bécsi Karlszínház volt igazgatója; *Ortvai Tivadar*, *Schwicker János Henrik*, *Schlauch Lőrincz bíboros*; a *Huber-Hubay* család, a magyar zeneirodalom díszje. Többé-kevésbé jelentékeny nevek, de van köztük elsőrangú is. Valamennyi felett ragyog azonban a *Lenau Miklós* neve, álló csillag gyanánt. Rája különösen büszkék és sokat mondják verseit, parasztok is, az ekeszarva mellett. Mercyfalva parasztköltője, *Gabriel József*, kinek költeményeit a külföldön is kiválóan méltatták — bámulatos emlékezettel szavalja mezei munka közben Lenau bús verseit, a melyekhez értelmes megjegyzéseket fűz.

3. Pedig Lenau Miklós csak épen hogy a *Hád*-on (auf der Had vagy Heed), a mezőségen (így nevezik Torontál és Temes éjszaki részét) született, Csatádon, a hova szülei kevéssel előbb költöztek volt, s alig néhány hónapig élt ott csecsemő korában; azután elkerült e vidékről, hogy soha többé ne lássa egész életében. Nem tünteti fel népének tipikus vonásait, a mint azokat manap szemléljük; hisz nem is lehetett szó ott népről, hol a német ajkú lakosság csak „*deutsche Leute*“, német embereknek nevezte magát. Ám symbolikus képviselőjévé azért válhatott Lenau a délvidéki németiségnek, mert német nyelvű kiváló szellem, s mert szülőföldje és a magyarság iránt való rokonszenvét mindvégig megőrizte, s még betegségében is Csatád falu nevében végzetszerű előjelét látta későbbi lelki háborúságainak.

Lenau 1802 aug. 13. született. Tulajdonképeni neve *Nikolaus Franz Niembsch, Edler von Strehlenau*, de ezt a nevet az irodalomban csak egyszer-kétszer használta. Lehet, hogy szláv vér is volt benne; de a Niembsch név (nyemcz) csak szlávtság közé került németre utal.

Öröklötten terhelt (erblich belastet) azt mondják Lénauról. Atyja iszákos és örült játékos, anyja végtelen lány teremtés, ki teljesen elrontja egyetlen fiát. A míg szíve alatt hordta, sok csapás érte a szegény nőt, a melyek a fejlődő gyermekre nem lehettek befolyás nélkül.

Csatádról Német-Bogsánba, onnan Budára költözik a család. Az apa könnyelműsége szörnyű szerencsétlenségbe dönti, s mikor 1807-ben meghal, nyomorban hagyja hátra családját. Azontúl is felette változatos a fejlődő gyermek sorsa, a kit anyja istenít. Korán nyilatkozik éber szelleme, zenei hajlama, jámborsága. 1812—1815 a pesti piarista gymnasiumban tanul, majd 1817-ben mint magántanuló Sátoralja-Újhelyen. Nagy hatással van rá Tokaj gyönyörű vidéke, s még utolsó éveiben is visszaviszi képzelete boldog ifjúságának tájékára. Itt kellett megfigyelnie a magyar népeletet is, a melynek rajzában egyetlen német író sem vetekszik vele. Hogy mennyire sajátíthatta el a magyar nyelvet, csak következtethetjük. Mindvégig értett magyarul, de hibátlanul beszélni soha sem tudott, s a mit tudott, azt későbbi éveiben majdnem teljesen elfeledte.

Tokajban alig egy évig tartózkodott Lenau. Pesten lakása, e város német jellegénél fogva magyarságát nem mozdíthatta elő. Azután Bécsbe került nagyszülőihez s innentől fogva lassankint osztrákká lett. Ausztriát fogadja hazájává, a nélkül, hogy politikai érzéke jellemzően kialakúlna. Egész életében két haza között ingadozott: Magyarországhoz fűzték gyermek- és ifjúkora emlékei és a magyar nép iránt érzett tisztelet és rajongó szeretet; Ausztriához esatolták férfiasodó és férfi kora törekvései, örömei és bánatai és számos német író-barátján kívül maga a nyelv is, a melyet bölcsőjénél először hallott.

Soha sem tudta tanulmányait befejezni. Fölváltva és ismételten tanult német és magyar jogot, bölcséletet, gazdaságtant Magyar-Óvárott, orvostant, azután ismét bölcséletet, német jogot,

orvostant. Tanulmányait félbeszakította amerikai útja 1832-ben; visszatértekor újra próbálta folytatni, de csakhamar végkép abbahagyta a tanulást és teljesen az irodalomnak élt. Tanulásának nyoma meglátszik költészetén, így különösen Faustján. Ámde képtelen volt az állhatatosságra és a mértéktartásra. Gyermekkori vallásos érzése későbbben a legkorlátatlanabb és képzelgés által táplált skepsisnek engedett helyet. Azt követelte a tudománytól, különösen az élettantól, a mit egy újabb orosz orvos feltűnést keltő könyve: a tiszta és teljes igazságot. Különös előszeretettel tanulta volt az anatómiát, a melynek egész éjjeleket szentelt. De mindig másként tanult, mint társai; a tudományt őt fölizgatta, míg barátjai megnyugvással esküdtek tanáraik szavára. Az élettanban nagyon bántotta a sok hypothesis. Egyszer dühösen ugrott föl, eldobta könyvét és azt kiáltotta: „Micsoda tudomány ez, a hol az ember mindig csak azt hallja: ez még nem világos, erre nézve megoszlanak a vélemények. Hát tudás ez? Én világosságot és tudást akarok“.

A tudományszomj mellett korán jelentkezett Lenaunál a szépirodalom iránt való hajlandóság is. Régebbi német költőkön kívül kortársai Seidl, Anastasius Grün, Dräxler-Manfred, Braun von Braunthal, Bauernfeld, Münch-Bellinghausen (Halm), későbbben Grillparzer is táplálták költői szelleme kifejlődését. Sok verset ír 1821 óta, de csak 1828-ban lépett föl először nyilvánosan. Örökös skepsise és egy szerencsétlen szerelem adják ajkára első dalait. Hosszú éveken át hordta egy hozzá méltatlan nő igáját, a kiben először az igaz, szép és jó megtestesülését látja a szeretetre legméltóbb alakban, és a ki végre egy görög kereskedő kedvéért elhagyja. Ez a fájdalmas csalódás természetesen csak fokozhatta Lenau beteges világfájdalmát és az emberektől való elfordulását.

1829-ben halt meg édesanyja, a kit végtelenül szeretett. Tőle örökölte önfejlőségét, szeszélyességét, önzését, bizalmatlanságát és a képtelenségig menő skepsisét, de egyúttal élénk szellemét és költői tehetségét. Költészetében e jó anyával is találkozunk.

Alpesi útjai fejlesztették a magyar róna mellett Lenau természetköltészetét. Nincsen a német költők között egyetlen

egy sem, a ki annyi, oly szép és oly változatos természeti kép felett rendelkeznék, mint Lenau.

Döntő befolyású volt Lenaura egy nagyszülői örökség, a mely lehetővé tette, hogy a sváb költőkkel megismerkedjék és fölszaporodó költeményeinek kiadót keressen. Nemes barátság fejlődik ki közte és e derék emberek között. Közben újra közelít szívéhez a szerelem egy bájos és tiszta leány képében. Kétség és remény gyötrik a sebzett lelkű költőt; hangosan dobogó szívvel és könnytől harmatos szemmel ébred föl éjjel, mert nem tud hinni abban, hogy számára boldogság virúlna a földön. A sírban szeretne nyugodni; legbensőbb lényé gyász, és szerelme fájdalmas lemondás. Azt hiszi, hogy kétszer nem lehet egy álmodni (a szerelem álmát) álmodni, és nincs bátorsága „azt az égi rózsát éjsötét szívére tűzni.“ A sok lelki izgalmak eredménye néhány gyönyörű dal, közöttük a „Sásdalok“ — és kesergő lemondás. A költőt csak amerikai útja gyógyította ki teljesen e gyötrelmes szerelemből, a mely megnyugvást hozhatott volna számára.

Amerikába menekült 1832-ben. Örökségét akarta értékesíteni s azt hitte, hogy költészete számára új birodalmat hódít; abban is reménykedett, hogy belső gyötrelmeitől megszabadul. „Keresztre feszítem enmagamat, csak jó költeményt irhassak“, vallja egyszer dőrn. Máskor meg így ír: „Költészetem csak a természetben él, és Amerikában szebb és hatalmasabb a természet. A legpompásabb képek mesésen gazdag tárháza várakozik ott reám . . . Ott még szűzies érintetlenségében láthatom a természetet, az őserdőt . . .“ Ismét máskor: „Testvér, egész fészek fiatal kisértetet hordok magamban; ha ez a fészek egyszer kirajzik és körülöttem szálldogál, mint tavasszal a fölébredt denevérek az odvas tölgyfa körül . . .“

Ilyen hangulatok, érzések, hiedelmek lakoztak Lenau lelkében, a mikor Európát elhagyta. Hiába marasztalták, nem engedett senki szavának. A tenger nagy hatással volt ugyan rá, és költeményei közül nem egy énekli meg csodaszépen a világot körülölelő vizet. De mikor szívében utálattal és honvágygyal visszatért, akkor fájdalmasan énekelte újra:

. . . Den Lenz und seine Nachtigallen
Versäumt' ich auf der wüsten See . . .
. . . Mein Herz dem Tod entgegenräumt.

Az új világrésznek nincsen fülemiléje. Nem látni ott bátor kutyát, tüzes mént, szenvedélyes embert. A természet rettentő bágyadt. Valódi dalos madár sincs ott. A természet soha sem tud ott úgy örülni vagy búsulni, hogy dalra fakadjon; nincs kedélye, sem képzelme. A mit itt hazának neveznek, az vagyonszavat. Ezeket panasolja a költő. Vagyonának jórésze elveszett, tervei nem sikerültek, skorbutot és közhínyt hozott haza tengeri útjából. 1833 júniusában tért vissza és nagy meglepetésére azt találta, hogy mindenütt nagy költő gyanánt ünneplik. Ekkor írta e sorokat: „A költői hírnévről való legmerészebb álmaimat is meghaladva találtam; de azt is látom, hogy az emberi boldogság után való legszerényebb vágyaim elérhetetlenek.“

Hogy a lelkében lakozó kísértetektől szabadúljon, írja Faustot. Belevitte sebzett és nyugvást nem találó lelke összes fájdalmas tépelődését. E költeményből látjuk, mily mélyen merült el az Isten, a világegyetem és az örökkévalóság problémáiba. Közbe drámai tervekkel foglalkozott, a melyekről csakhamar lemond, azt hiszi, hogy ötven esztendő múlva nem lesz már színház, mert az csak ifjú lelkű, nagy phantasiájú népek számára való; a németek sokkal többet gondolkoznak, semhogy a cselekvésben örömeiket lelhetnék; különben hamarabb tud elképzelni *magyar*, mint német színpadot. A magyarságnál történelmi múltjában úgy, mint jelenében még találni önálló (selbstbeinig) alakokat, ősficzkókat, a kik vadak és jók és nem rettegnek egy kis vérontástól.

1833-ban ismerkedik meg *Löwenthal Zsófiával*, a ki végzete lesz. E férjes nőhöz ellenállhatatlan szerelem fűzi, a melyről végképen lemondani soha sem tud. Hozzá írta a „Liebesklänge“-t, köztök a csodaszép „*An die Entfernte*“ cz. költeményt és sok mást. Múzsájának vallja, magas erkölcsi méltóságáról beszél, és költeményben mondja el neki, hogy soha senki sem értette meg annyira, mint ő. Nincs okunk e szavakban kételkedni; ámbár újabban súlyos hangok emelkedtek, melyek e viszony bűnösségét hirdették. Annyi mindenesetre való, hogy Zsófia volt a költő romlásának egyik főoka. Önző szerelme egészen magának követelte a nagynevű költőt, s a szenvedélyes

nő mindig visszahajtotta igájába a menekülni akaró Lenaut. Még eljegyzésekor is gyötri szemrehányásaival és ellenzi házasságát, a mi Lenaut végképen elkesei. Mind a két természetben van valami beteges vonás, a mely életüket megrontja. Reménytelen szerelmét költő soha sem fejezte ki szebben, mint Lenau „Ach wärest du mein“, „Der schwere Abend“, „Einsamkeit“ című verseiben és még egynéhányban.

1836-ban írja *Savonarolát*, az egyházi forradalmárnak, az igazság rettenthetetlen bajnokának eposát. 1838-ban fog hozzá az *Albigenzisekhez*. Majd Ungar Karolinával van futólagos viszonyban, hogy mihamar kiábránduljon. 1840-től fogva hypochondrikus rohamai, saját vallomása szerint, néha rettentő fokot érnek el. Folytonos ideges izgatottságát lelki gyötrelmeken kívül mértéktelen dohányzása, nagyon erős kávé és bor élvezete is növelték. 1844-ben azt vallja magáról: „Gyorsított sebességgel rohanok botolva és bukácsolva a mélybe“. Ugyanez év júliusában kezdődik Behrends Mária iránt való szerelme. Családot akar alapítani ezen már érettebb korú leánynyal. Az eljegyzés létrejö ugyan, de Lenaut vagyoni gondok gyötrik és Zsófiája önző szerelme kétségbeesésbe kergeti. Szept. 29. éri az első szélütés. Ezután gyorsan fejlődik irtózatossága. Winnenenthal, majd Döbling otthona a szegény költőnek 1850 aug. 22-én bekövetkezett haláláig. Hat évig élt még szelleme elbomlása után, legnagyobbbrészt tisztán vegetatív életet.

4. Lenau lyrája halhatatlan, de hajdani közkedveltségéből nagyon sokat veszített. Nem lehet ezélm költészetét tüzetesen jellemezni. Manap az anthologiákban néhány költeménnyel szerepel, és azonkívül nem tud róla a nagy közönség semmit sem.

Bennünket költészetének magyar oldala érdekel. Születésének százéves fordulójakor a cikkek ezrei tárgyalták életét és költészetét magyar és német földön. Emléket is szándékoznak szentelni neki szülőföldjén. A német folyóiratok gúnynyal emlegették, milyen nagy magyarrá lett egyszerre a jó Niembsch, a kit, mikor nevére nem volt politikai szükség, nem vettek semmibe a magyarok. Okunk van e felfogás ellen tiltakozni. Lenau költészetében a magyarság értékes vonás és a német

költészet gazdagodását jelenti; a magyarság iránt való rokonszenve pedig dúlt lelkének egyik legérdekesebb vonása.

A német költők sokat foglalkoztak magyar vonatkozású tárgyakkal. Így Beck Károly a magyar csikóssal (Jankó, der Rosshirt), a pusztával, a cigánynyal; Bernhard Gusztáv Mária Teréziával; Bowitsch a sajmelléki klastrom elestével, Castelli Szapáry Péterrel. Tréfás történetet mond el a székelyekről Chamisso (Der Székler Landtag) és Komáromról Foglár. Frankl Szent Istvánról és Salamonról írt jeles balladákat, Grillparzer Bánkban drámában dicsőíti meg a magyart. Senki szebben nem emlékezett meg a magyar szabadságharczról, mint Heine. Jellasich bán horvát nemzeti szellemben írta a maga német nyelvű verseit, így a Zrinyi és Mátyás királyról szólót. Zrinyit Körner tette népszerűvé egy nagy tragédiában. Levitschnigg, Pichler Karolin, Prechtler, Rollet, Saphir (ki magyar születésű), Schröter, Schweller, August Silberstein, Julius von der Traun, Treumund, Vogl, Weilen és Zedlitz — mind-mind lelkes rokonszenvvel írnak a magyar földről és népéről szebbnél-szebb költeményeket. Egyik sem érte utól Lenaut. Maga az erős venájú Heibel, a legnagyobb német költők egyike is mögötte marad e téren.

Lenau magyar tárgyú költeményeiből megemlítenők: Nach Süden, Himmelstrauer, Die Heidelschenke, Die Werbung, Der Räuber im Bakony, Die drei Zigeuner, Die Bauern am Tissastrande, Mischka an der Theiss, Mischka an der Marosch, der Kürass. A legszebbek ezek közül a Drei Zigeuner és die Werbung. Faustjának „Der Tanz“ cz. epizódja szintén magyar vonatkozású. Kőszegen parasztok közé keveredik, a kik cigányok mellett mulatnak. A cigány nóta lelkesedésre ragadja a költőt, a ki a primástól elkérve a hegedűt, a Rákóczit húzza, a min a pórok annyira fellelkesülnek, hogy éljen-rivalgás közt vállukra emelik a költőt, a kitől az egyik kérdi, vajjon nem cigány fiú-e?

Mindezek fejtegetése messze vezetne. Arra sines e folyóiratban tér, hogy a délvidéki német irodalomban részletesen elmerüljek. Csak azt akarom még megemlíteni, hogy Petőfi nagyra becsülte Lenaut, a kinek hatása egy-két költeményén meglátszik.

Az 1834-iki erdélyi országgyűlés előestéjén.

(Második és befejező közlemény.)

Április 4-dikén. Bánffy Laczinál¹ tegnap gyűlésünk volt egy a consistorium részére megveendő ház dolgában, melyben püspökünk lakhassék. A tervet Szász Károly² írta, hazánk felszentelt szónoka, ki csak imént tartott emlékbeszédet Kendeffy Adám felett Enyeden a curátorok és ifjúság előtt, melyet épen most olvasék el s melynél szebbet senki is elfeledhetlen barátunk felett nem mondhatott volna, igazabbat sem. Tehát, hogy tegnapi gyűlésünkre visszatérjek, ennek főczélja az volt, hogy aláírást nyissunk egy ház megvételére; heten megkezdtük, lehet, hogy ki fog telni a százötven részvény. — A gubernium csak nem akarja kihirdetni a diaetát, meg nem foghatom az okát, azt mondják, hogy azért nem, mert a regalisták még nincsenek kinevezve, hogy tehát olyan érdemes hazafiak, kik azoknak ki nem nevezetnének, legalább követeknek megválasztathassanak. Bécsi levelek szerint az országgyűlése augustusig is el fog talán haladni. Gondolatom szerint csak két oka lehet elhalasztásának, t. i. vagy a galicziai revolutió, melyről eddig nem sokat tudunk, vagy a gubernium visszairása, hogy még nem ideje, ezt az utolsót gondolom inkább. A guberniumot rosznál egyéb nem várhatja a diaetával, azért mindent elkövet, hogy húzza, halaszsa idejét s ámbár nem volt szokása rendelésekre visszairni, most egy közönséges örömet gerjesztő rescriptumot nem tesz nyilvánossá, de ellene hihetőleg hathatósan vissza is írt. Csak a gondolatja is annak, hogy igen rövid volna a terminus, vétkes gondolat huszonhárom esztendőre terjedt törvénytapodás után.

Április 5-dikén. Wesselényi Miklós itt van, s a mint mondtam, úgy történt, ellene van erősen annak, hogy Ferdinánd főherczeg eleibe menjünk, tele torokkal kiáltott tegnap ellene, azt mondta s igen helyesen, hogy nincs semmi okunk a nagy

¹ Báró Bánffy László 1839-ben hunyt el Pozsonyban, mint országgyűlési követ, az ellenzék nagy fájdmára. *K.*

² Sz. 1798. † 1853.

örömrre azért, hogy 23 esztendő után törvényeinket tapodni megszűntek; én részemről míg a diaeta tagja nem leszek, feléje se megyek. Holnap kezdődni fog a plenum consistorium.

Április 9-dikén. Két unalmas consistorialis gyűlés után tegnap egyházi tanácskozásaink félbe szakadtak Ferdinánd főherczeg megérkezésével, kinek még tegnapelőtt estve kellett volna megérkezni, de a kormányiszéki elnök Zentelkére vitte magához hálai, hova az út oly rossz volt, hogy a lovak a sárban maradtak s a főherczeg szekerét ökrökkel vontatták ki, maga pedig egy leterített köpenyegre lépve hágott egy más könnyebb szekérbe által. Bejövetük fényes volt, sok lovas kísérte a főherczeget, kiknek vezére Bethlen Pál volt (vulgo Bajusz Pali), úgy nézett ki ó-magyar öltözetében, mint egy szerencsétlen király. Estve világítva volt a város, sok nép volt, deákok énekeltek, Ferdinánd főherczeg kijött a tornácra. Már nincs egyéb hátra, mint publicaltatása a május 26-dikára meghatározott diaetanak. Ugy hiszem, kevés napok alatt a regalistákat is tudni fogjuk; én sietőleg leútaozom és diaetáig vissza se jövök s akkor is csak úgy, ha regalistának neveznek ki, vagy követnek választatom. Bethlen János vala egyik kísérője vagy eleibe menője Ferdinánd főherczegnek, tőle hallám épen, hogy 26-dik májusra tüzetett ki a diaeta, a másik, a mit hallék, de a melyik hamarabb fog a vármegyékkel közöltetni, az, hogy a revocatio conditionja alatt tüzetik ki a diaeta, így tehát ott vagyunk, a hol voltunk. Ha a vármegyék férfiasan, mint köteleességükben fog állani, elsőbb határozásaiknál megmaradnak, a diaeta ismét el fog haladni, melyért tegnap ablakainkat már ki is világítottuk. Holnap 18-dikán lesz Kolozsvármegyében e tárgyban az első marchális, azt már meg kell várnom minden esetre.

Április 11-dikén. F. hó 9-dikén Bethlen János folytató a előlülést a consistoriumban, melyben Katona Zsigmond¹ helyett generalis curatórnak Kemény Ferencz² választatott meg, enyedi curatórnak szegény Kendeffy helyett Wesselényi Miklós; meg lehetünk elégedve a választással, Kemény azért jó, mert ifjabb Zeyknél³ és Sebes⁴ consillariusoknál s legalább ezentúl nem fogják a vénebb reformatus consillariusok maguknak tulajdonítani ezt az elsőséget, mint eddig tették. Kendeffy helyét is

¹ Berkeszi Katona Zsigmond született 1767. mart. 10-dikén, 1803-ban Kővárvidék főkapitánya lett, 1816-ban főkormányiszéki tanácsos, meghalt 1833. nov. 18-dikán. *K.*

² Kemény Ferencz báró 1838. óta országos elnök, böles államférfi.

³ Zejkfalvi Zeyk Dániel 1804-ben kir. táblai ülnök, később főkormányiszéki tanácsos, mely hivataláról 1835-ben lemondott, mert nem akart az ország törvénytelen állásában tovább szolgálni.

⁴ Sebes Antal főkormányiszéki tanácsos, meghalt 1835-ben.

Wesselényi jól be fogja tölteni, kinél most szabad hazafiúi gyűlések és előrekészületek folynak a közeledő diaetára, mely csakugyan holnap fog publicáltatni.

Április 22-dikén. Jósika Samu¹ írt Wesselényi Miklósnak s felszólította, hogy adja urát, kitől hallotta azon sok rosszat, melyet apjáról közönséges helyeken tele torokkal beszélt. Ez magában megengedhető fiúi érzés. — — — — —

Az 1811-beli diaetale protocollumból kijegyezve 31 regalistát számláltam olyant, kik most is élnek és kapni fognak regalist, de ezek olyanok, hogy fele se fog megjelenni s ha mégis megjelenének, köszönet benne nem lesz, mert vén és nem mostani szellemű emberek. Ezeknek tegnapi postával már megküldettek regalisaik, az ujakból még semmit se tudunk. Az a hír, hogy csak ötvenen fognak meghivatni s ezek bizonyára nem az oppositionisták közül lesznek, minden ettől és a követek választásától függ. Jövő pénteken itt Kolozsvárt lesz a követválasztó gyűlés.

Április 13-dikán. Az 1809-dik diaetale protocollumból nyilván kitetszik, hogy a kir. rescriptumban az kívántatik, hogy a statuum praesidensi hivatalra előlegesen menjen fel a K.- és R.-tól a választásról való híradás, ez most is keresztül vihető, t. i. az, hogy ne egyszerre történjenek a választások, hanem egymásután, előbb a statuum praeses és itélő-mesterek választásának meg, mint az ország gyűlése legszükségesebb személyei, azután kerüljön a sör a gubernatorra, a kincstartóra, a kancellárookra stb. Ugyanezen protocollumokból az is kitetszik, hogy előbb a gyalog insurgensek is dolmányt viseltek, de azután jobbnak tartották őket frakkokba bujztatni és a csákón levő kéksárga rózsza és ugyanolyan színű porte-épée helyett a fekete-sárgát behozni. Wass Gyuri sógorom azt mondja, hogy Damokos József² májor javallatjára történt ez, ki mai napig sántikál megölt lábával. A székely, ha nótába esik, jószágát a fiscus el nem foglalhatja, hanem szomszédja örökli, ha atyafia nincs, l. az 1809-diki prot. 76-dik lapján. A székely nemzet azt kívánta, hogy mivel régiebb időkben a székely nemzetnek külön kapitánya volt, most is azon hivatal állíttassék helyre.³ A szászok pedig azt kívánták, hogy nemzeti ispányuk a maga generalisi rangjában a had fennállása alatt megtartassék. Az utóbbiak kívánsága helybe hagyatott, az elsőké úgy módosított, hogy

¹ Később Erdélyország nagyvezír kancellárja. K.

² Alsó-csernátoni báró Damokos József.

³ „Maior exercitus“ egy 1324-diki okmányban; a „capitaneus exercitus“ 1448-ban fordul elő először, l. Connert János „A székelyek intézményei“ (Kolozsvárt, 1901.) a 33. l.

megeserélve az országos generalisok magyarok, vagy székelyek legyenek (az 1809-diki protocollum 92. lapján). Ma Jósikánál Ferdinánd főherczeg tiszteletére tánczos társaság lesz, de azt gondolom, hogy nem sokan fognak a civilis statusból ott megjelenni.

Április 14-dikén. Ma megint havaz, a tegnapi legszebb idő után. Jósikánál katonai bál volt, kevesen voltak a civilis statusból, de az itt levő 90 katonatiszt közül legalább hatvan jelent meg. A Főherczeg Teleki Jankónéval töltötte idejét.¹ Veérnében is gyönyörködött, kit nem tudtak semmiképen ott-hon tartani. — A diaetát hirdető gubernialis levél *electio* helyett *candidatio*-t mond, holott *electio* a törvényes kitétel, azonban már az 1809-diki protocollumban is a statusok restauráló júsokat megeserélve hol *candidatio*-nak, hol *electio*-nak nevezik.

Április 15-dikén. Az 1809-diki jegyzőkönyvből következőleg folytatólag magam kijegyzései eképen: a tyrók (ujoncok) dolgát a 13-dik ülés nagyon felvilágosítja, utaltatik ugyanis a 139-dik lapon az 1751-dikbeli 5-dik törvényezikkelyre, mely így kezdődik: *Cum alioquin vetitum sit, ne quispiam incitus ad militiam adigatur* stb. — A diaeta folytában olyan propositiók, melyek a meghívó levélben kijegyezve nincsenek, elé nem vétethetnek, minthogy a megyék követei azok iránt utasításokat nem vettek. A 158-dik lapján az érintett jegyzőkönyvnek e tárgyban a K. és Rendek citálják a Comp. 2. k. 2. tit. 3-dik articulusát. Gubernator Bánffy György affidatoriuma arról, hogy a *primipilus*² és *pixidarius*³ adófizető atyafiak addig is, míg a tervbe vett articulusok confirmáltatnának, az adó alól menté tétetnek, látható a 175-dik lapján az 1809-dikbeli jegyzőkönyvnek, az articuli projectumok pedig az előtte való lapon következőleg:

1-ső. *De Exemptione a contributione huiusque connexis oneribus Armalistarum et unius sessionis nobilium.*

2-dik. *De Exemptione Siculorum primorum tenuioris facultatis, primipilorum item et pixidariorum a contributione, connexisque oneribus, eorundemque ad statum legalem et diplomaticum facta repositione.*

Bab János püspök az Insurrectionnak fundusban a clerusa részéről 37676 frtot, maga részéről pedig 20000 frtot adott, l. a 177-dik lapon. A Fogaras vidéki követek a vármegye követei sorába vétetnek, l. az 1809-diki jegyzőköny 185-dik lapján. —

¹ Gróf Teleki Jánosné szül. gróf Mikes Erzsébet, b. e. koltói gróf Teleki Sándor ezredes nagymíveltségű anyja. K.

² Lófő székely.

³ A német *Büchse*-ből képezve, „puskás“ gyalog katona.

Az 1693-diki gubernatori instructio április 29-dikéről megengedi, hogy nagy szükség idejében a gubernator insurrectiot maga fejből hirdessen, l. a 189-dik lapon.

Április 16-dikán. Almomban Kornis Misi barátommal egy deputatióban voltam és vele jöttem be éjjel a Torda-kapun, a piaristák temploma és klastroma kivilágítva, a mit neki mutattam, csakhamar ezután körülnézvén magamat, sehoh se kaptam Misit és ebből félálmosan azt magyaráztam magamnak, hogy a diaetára be fog jönni és itt meg fog halni. Isten őrizze és tartsa meg hazánknak! Jó ember és gubernialis ember, én reá szóvalok (így).¹

Április 17-dikén. Belső-Szolnok vármegye és Szék városa követjeit a diaetára megválasztatta, az Vér Farkast és Torma Józsefet, ez ifj. Bánffy Jánost.² Ha mindenütt így választanak, meglehetünk elégedve. Regalisták még nincsenek.

Április 19-dikén. Az eddig megejtett követválasztó gyűlések a legszebb reményeket keltik hazafiúi szíveinkben. Ma Kolozsmegye Bethlen Jánost és Nemes Józsefet³ választotta. Bethlen igen érzékenyen köszönte meg az iránta való közbizalomnak megnyilatkozását; sok könyező szemet láttam köszönő szavainak hatása alatt, azért nem szégyelem én is ide írni, hogy magam is könyeztem. Jövel diaeta és olyan, a milyet kívánok a magyar nemzet dicsőségére és előmenetelére!

Április 21-dikén. Ma bevégeződött a kolozsvármegyei közgyűlés, melyen a kiküldött követek Kemény Domokos és Zeyk József Bécsből haza érkezvén, a hol a februariusi szomorú történetet a maga valóságában Ő Felségének feljelentették, arról a gyűlésnek referáltak. Urunk, a mit csak privatim hallhatánk követeinktől, előadásukra azt mondta: *Solten meine Soldaten gefehlt haben, so werde ich sie strafen lassen.* — — Sombori,⁴ Karacsai⁵ főbíráknak, Rettegi és Berzenzei viczeispánoknak

¹ Gróf Kornis Mihály es. kir. kamarás, erdélyi kincstári tanácsos, a m. tud. Akadémia igazgató tagja, született 1796-ban Uzdesen, meghalt 1835. nov. 27-dikén. 1822-ben Olasz- és Görögországban utazott s utazásáról több cikket is írt s adott közre az erdélyi lapokban. K.

² E három jeles férfiú közül Torma József a tudományok terén, Veér Farkas mint szónok és politikus s báró Bánffy János sok oldalú miveltségénél fogva s mint jeles gazda tüntek ki; utóbbi több gazdasági cikkk s két gazdasági munka szerzője, de egyszersmind Homérnek is kiváló ismerője, meghalt 1873 decemberében.

³ Százados.

⁴ Talán Magyar-nagy-zsombori Zsombori Elek.

⁵ Gróf Karacsai Sándor előbb kolozsmegyei alispán, majd főbíró lett s mint ilyen, katonai cziméről lemondott. 1834-ben — írja Kővári László „Erdély nevezetesebb családjai“ cz. munkájában — az ellenzékkal ő is leköszönt szolgálatáról.

feleskettettek, a főnotárius Ujvári lett, ki meglehetősen ír, de énekelve beszél.

Április 23-dikán. Ma én is a comissio előtt voltam, mely civilisták és katonák közül elegyítve a februariusi katonai excessust vizsgálja, praesese Brukental,¹ a többi Pidol generalis, Hausegger oberstlieutenant, Kozma kapitány és még egy tisztt, kit nem ismerek, consiliarius Hollaki és Kemény Ferencz, meg Szentkirályi senator, kinek szép és szépen éneklő leánya nagyon. Mondani valómat hamar végeztem, azzal eljöttem; gondolom, sokan mások is azt mondták, a mit én és mégis aligha lesz olyan elégtétel, a milyent kívánnak. Megvállik. — Bethlen Imre meghalt, egy Nagyméltósággal kevesebb a diaetán. Isten bocsássa meg sok gyengeségét, hibáit — — —, az ország nem veszített semmit halálával.²

Április 24-dikén. — — — — F. hó 29-dikén Körösbányán kell lennem követválasztáson, főispánunk Kozma,³ kivel épen beszélék, jó marchalissal biztat.

M.-Németi, Május 2-dikán. Megjártam a zarándi marchaliszketet, hol követeknek Brádi János és Kozma Dénes⁴ választattak. Kún Gothardot⁵ szerettem volna és magamat, megvallo, de nem teheténk róla, a factio mint mindenütt itt is kijátsza bennünket, csak attól félek, hogy mindenből kimaradva, majd részt sem vehetek az ország gyűléséből, mert, hogy regalista legyek, arra nincs kilátásom, inkább hiszem, hogy azok közé tartozom, kik azoknak sorából kitoröltettek, a congregatio fogta megtiltani azt is, hogy követnek választassam. Torda vármegye Torotzkai Miklóst⁶ választá egyik követének, tehát se nem Kemény Domokost, mint közönségesen remélték, se Teleki Miklóst,⁷ kitől féltették. Toroczkai — — — — — jó követ lesz. — — — — —
 Úgy hiszem sok követünknek lesz szüksége urticatióra (csihányozás lethargia ellen).

¹ Báró Brukenthal József, mint fennebb láttuk. K.

² Gróf Bethlen Imre főispán, es. kir. kamarás, első titk. tanácsos s a szt. István kis keresztose. Munkája „II. Rákóczy György ideje.“ (Nagy-Enyed, 1829).

³ Kézdi-szentléleki Kozma Pál, † 1853.

⁴ Kézdi-szentléleki Kozma Dénes Zarándmegye hivatalaiban tölté fiatalabb éveit, 1834-től fogva országgyűlési követ, a szabadságharcz után Bécsben a legfelsőbb semmisítő törvényszéknél előadó.

⁵ Gróf Kún Kocsárd a nagyérdemű hazafi, Hunyadmegyének két ízben főispánja, fejedelmi alapítványaival tette halhatatlanná emlékét. Meghalt 1896-ban.

⁶ Gróf Toroczkai Miklós köztisztviselőben állott hazafi, darab ideig Tordamegye főispánja volt.

⁷ Gróf Teleki Miklós királyi táblai ülnök volt, a 60-as évek közepe felé az erdélyi korlátnoktság tanácsosa s udvari tanácsos.

Május 3-dikán. Megkináltattam a Hátszeg városi követ-séggel, melyet két *conditio* mellett fel is vállalok, t. i. ha az *instructio liberalis* és jó lesz, másodszer, ha a *communitas* választ, mert úgy tudom, hogy az *chirurgusok*at Wotschot megválasztván, őtet megbizta arra, hogy követtársát ő válassza meg kedve szerint; én egy ilyen általa megválasztott követ nem akarok lenni.

Május 5-dikén. Múlt éjjel generalis Marmont halt Dóván aegyptomi útjában itt keresztül menve. — — — — —

Május 6-dikán. — — — — Ad vocem fáultetés igen hasznos volna Erdélynek szegényebb vidékeiben a cseresznyefa ültetése, *azért is*, mert vadabb helyeken is megerem, *azért is*, mert jókor érik, és éppen akkor, mikor legnagyobb a gabona szűke, t. i. aratás előtt, és sok pénzt csinálhat szükségai pótlására a szegény ember, végre azért is, mert ritkán csal, mindég terem. Gyümölcsből Zaránd vármegye sok pénzt csinál. — — — —

Május 7-dikén. Gothárd napján szokták a dinnyemagot elvetni, tanultam tegnap sógorom Wass Györgytől, ki nálam halt az éjjel, ma elment a dobokai követválasztásra. Kemény Dénes¹ kimaradt Alsó-Fejérbén, Kemény Domokos lett helyébe követ; Fejérvármegyében nem *juste millieux*, oda ultra kell, pedig Domokos az első. — — — — —

Ha tagja nem leszek a diatának, mi alkalmasint úgy is lesz, egy diaetalis ujságot fogok hetenként írni ezen titulus alatt a *Független* és abban kimélet nélkül magam expectorálni. — — — Epen most kapék Kolozsvárról két levelet, melyekben írják, hogy regalistának ki nem neveztettem. Sok olyan közé, mint a milyenek az országgyűlésbe kerültek a haza megrontására, valóban nem is vágyom, sőt örvendek, hogy kimaradtam; úgy hallom, hogy Wesselényi is kimaradt, nélküle mit fog érne az egész országgyűlés!

Május 9-dikén. Ma van a hunyadvármegyei követválasztás Déván, melyre Dósát küldtem el személyesenek. Olyan helyre, hol semmi jót (ez idő szerint) kivinni nem lehet, hol rég tudva van, hogy kik lesznek a követek, hogy rossz lesz az *instructio*, hol csupán csak komoedia a marchalis szék tartása, oda nem fárasztom magam. Alig várom, hogy Kolozsvárt lássam magam és a *Független*-t megindítsam, ha t. i. tervem elsül.

Május 10. és 11-dikén. — — — — —
Még egy hetem van itt tölteni való, asztán megyek be Kolozsvárra, látni mit csinálnak az egybegyűlt rendek. Eléggé fájdalmas reám nézve, hogy részt nem vehetek az ország gyűlésében,

¹ Báró Kemény Dénes Erdély utolsó országgyűlésein ellenzéki vezérszónok, Alsó-Fejérmegye követe; mint államtitkár hunyt el Budán a várban 1849-ben s Budán van eltemetve. K.

de nem tehetek róla. Regalistának nem választattam, holott a reformatus Gyulai ágon egyedül vagyok, és követnek sem, azért egyéb nem marad hátra, hanem a *Független*-t fogom redigálni, melynek mindjárt meg is próbálom az Előljáróját megírni. *Független* nem tagja az ország gyűlésének, de mind azt, a mit mondott volna, ha tagja leszen, habár csak azon keveseknek, kik azt olvassondják, bátran fogja kinyilatkoztatni, mert tagja jó, rossz sorsában szeretett hazájának. *Független* hivatalra nem vágyik, sem fényre, csábító értékre, hiúság sem bántja. Ha a törvényhozásba befolyó barátjai azt, mit maga ohajt kifejezik, keresztül viszik, elég lesz téve forró ohajtásának, mely kirekesztőleg hazája boldogságán alapúl. *Független* végre, mennyire közepszerű tehetőségei engedik, a közvélemény tollát fogja vinni és félelemből soha, legfeljebb kéntelenségből fogja azt letenni, kimélve senki se lesz, éig magasztalva a tántoríthatlan, átokkal sújtva az áruló, buzdítva a jóakaró (szándék), az igyekező, sajnálva a tétovázó. Ilyen lesz az előljáró, mennél rövidebb, valamint a tárgyak is röviden elé adva és inkább csak az érdeklőbbek. Mikor nagy a veszély, a gyávák futnak, a bátrak megállnak, s akár győznek, akár letiportatnak, dicsőségük egyforma, élni nem szükséges, a halál (előbb-utóbb) elkövetkezik, de szükséges meghalni, ha ez által a gyalázattól szabadulnunk lehet. Ne hagyjuk el hazánkat, ne hagyjuk el constitutionkat, megesküdt törvényes királyunkat, le mindazokkal, kik ezek ellen árulók, színlelők, hitegetők. Egyenes út mindenben. — — — — —
A *Független* a kavieskő historiáját is el fogja beszélni, mely igen alkalmazható mostani környülményeinkre. A kik mindenre igent mondanak, azon mimosákból összehajló spalierokhoz hasonlítanak, a melyek a mellettük elmenők előtt meghajolnak.

Május 13-dikán. Még tizenhárom nap és diatánk kezdődik. Követeink jók, köztük vannak, ha Wesselényi Miklóst is megválasztják, nevezetesebb közgyűlési szónokaink, fájdalom! kevés számmal vannak. Megválnak, hogy ezek közül is hányan fognak a síkon megállni, a regalisták rosszak, igen keveseket kivéve, s ha votumra kerül a dolog, mindennek vége, mert több a rossz, mint a jó szó. A zarándi követ, Kozma Dénes a helyett, hogy diaetára készülne, elment Pestre, magának czifra magyar köntöst venni és Bécsbe, talán kocsit venni. A permanens deputatiohoz tartozom Kún Gothárdal és Wassal, de úgy visszahívjuk, hogy jobban se kell, ha nem felel meg hivatásának. — — — — — Hunyadvármegye egyházi, magyarul nem tudó nemesei hiába mondták *nu trebuj diaeta*, mert adott az Isten, de nem tudom, lesz-e köszönet benne.

Máj. 14-dikén. 25 gradus meleg vala, hol van még a kiállhatatlan Canicula.

Máj. 15-dikén. A „Magyar Kurir“ *Sokféle* cím alatt jövő toldaléka már több postával kimaradt, melynek inkább korhelység lesz az oka, mint az, hogy betiltották volna, mert valóban a szegény Kurir eféle hibába még soha sem incurrált, sőt lehet antiliberális ujságnak nevezni. En csak szegény Mártonért¹ tartom, kinek sokak érdemei s kit személyesen pártfogolok, csak ujságíró nem, kenyeret pedig neki az ad. Menthető annyiban, hogy nem szabad egyéb kútfőkből merítenie, mint a ministerialis „Beobachter“-ből és a nagy tömegű, kevés velejű „Wiener Zeitung“-ból. Az országgyűlés május 26-dikán fog megkezdődni. Azoknak nevei, kik magokat (hitem szerint) leginkább ki fogják jelelni:

Wesselényi Miklós, udvarhelyszéki követ.

Bánffy László, krasznavármegyei administrator.

Teleki Domokos, küküllővármegyei követ.

Kemény Dénes, alsó-fejérvármegyei követ.

Haller István, belsőszolnokvármegyei főispán.

Degenfeld Ottó, középszolnokvármegyei főispán.

Szász Károly, Vízakna városának követe.

Bethlen János, királyi hivatalos, elébb követ.

Bethlen Domokos, kolozsvármegyei követ B. János helyett.

Veér Farkas, b.-szolnoki követ.

Kemény József, alsófejéri követ.

Kemény Ignác, királyi hivatalos stb. — — — — —

Fejedelmi, gubernatori instructio útmutatásúl, de kötelező erővel nem szolgálhat mostaniakra, mert azok személyekhez voltak kötve; környülállás szerint kell az instructioknak is változni.

Május 29-dikén Kolozsvárt. Kolozsvárra május 20-dikán érkeztem és azolta folynak a nemzeti gyűlések; tegnap volt az első országos gyűlés, mely csak két órát tartott, nem akarván a rendek elfogadni a guberniumtól küldött elnököt, gr. Nemes Adámot,² ki is minekutána többszöri felszólításra kinyilatkoztatta, hogy nem mint gubernialis küldött, hanem mint a rendektől választott elnök kívánja székét elfoglalni, mert mielőtt még az országos teremben megjelent volna, csakugyan elnökké választatott. Székét alig foglalta el, a kir. commissariustól rendelést vett, hogy székéből keljen ki, mert nem másképp, csak mint gubernialis küldött praesidioma alatt veheti kezdetét a diaeta. Erre székét elhagyta. A megyék követei nyomban kinyilatkoztatták, hogy inkább kívánnak eloszolni, mint törvénytelen

¹ Márton József szül. 1771. márcz. 2-dikán, Bécsben tanította a magyar nyelvet s magyar nyelvtant, szótárt s olvasókönyvet adott ki, † 1840 jul. 26-dikán Bécsben. *K.*

² Kincstárnok, meghalt 1835-ben.

elnök alatt az ország gyűlését megkezdeni. Kemény Dénes, Wesselényi Miklós, Huszár Károly¹ megindítólag beszéltek, tört és elérzékenyedett hangon, Kemény Dénes szinte sirva, de azok a hazaszeretethől származott könyvek voltak, melyek az egész közönséget hasonló könyvekre fakasztották. Eljenek a jó hazafiak, de veszszenek a roszak. — — — — —

Istennek hála! utóbbiak kevesebb számmal vannak, mint az előbbieket, ide nem érve a guberniumot, mely még nem jelent meg. Nopesát² a tabulae praesest nem hallgatták ki, többszöri beszélni vágyása mellett is — — — — —

A tegnapelőtti székely gyűlésen Wesselényi Miklós igen szépen viselte magát, súlyos argumentumokkal meggyőzte a sokkal nagyobb számú *Ballaistákat*, kik a publicitás és egyesülés ellenségei, azon vannak, hogy a három nemzet külön és nem együtt tartsa úgynevezett nemzeti gyűléseit, de már keresztül ment, a minék igen jó befolyása lesz, hogy együtt tartsa a három nemzet gyűléseit. Ilyen gyűlések tartattak már többek a fegyverteremben, a vármegye házában, a lóiskolában, a templomban, még pedig azért, mert gróf Lázár László³ helyettes kancellár az ország kulesát, a nemzet tulajdonát, a végre, hogy az országos teremben tartassanak a nemzeti gyűlések, által adni nem akarta.

Junius első napján. A tegnapelőtti nemzeti gyűlésben, mely az ország házában tartatott, szép erkölcsi erőt fejtettek ki a követek, sok hivatalos, magukat az előbbi határozás mellett kinyilatkoztatva, t. i. hogy csak választott elnököt, de küldöttet el nem fogadnak. A hivatalosok (nagy része) ebben a követekhez esatolta magát, így a szászok is. Adja Isten! hogy ez a szép egyetértés megmaradjon nevezetes kérdésekben is, mint ez volt. Schreiber Szabenszék követe azt mondta, hogy a magyarok azolta kapcsolják inkább a szászokat magok közé, miolta boglárjaikat mellükön hordozzák; tudva van, hogy ezen szász régiségek most nagy divatban vannak⁴ és a magyar öltözeteken elkerülhetlenek, Schreiber szerint tehát talismánok, melyek a szászokat a magyarokhoz kapcsolják. Ugyanez a Schreiber egyszer azt mondta, hogy a magyar és a szász közt az a különbség,

¹ Báró Huszár Károly.

² Báró Nopcsa Elek Hunyadmegye főispánja, 1834-ben országos elnök, 1837-ben udv. kancellár. Nagy eszű államférfi, fényes tehetség.

³ 1806-ban számfeletti táblai ülnök, 1818-ban főkörmányszéki titkár, majd tanácsos, 1828-ban tartományi kancellár, 1848-ban belső titkos tanácsos.

⁴ A boglárokat a magyarok nem a szászoktól kapták, hiszen azok a régi sirleletek közt is előfordulnak esüngőkkel és pitykével együtt, így a pilini ősmagyar sirmezőn, a verebi pogány sirban. A magyar ornamentikának igen szép példányait mutatják ezen ősrégi boglárók. Igaz, az erdélyi szász ötvösök remekeltek ezek készítésében.

hogy első nagyatyjáról maradt pereit hagyja unokáira, utóbbi pedig köntöseit. — — — — Országgyűlési tudósítások megindulván, inkább olyan dolgokat fogok feljegyezni, melyek országgyűlésén kívül történnek, de még is érdekesekek, ilyen p. o. hogy Ferdinánd főherceget körülvették a factionisták — — — —, kik jelentés nélkül bemehetnek hozzá, míg a jó hazafiaknak kamarástól kamaráshoz kell járniok, míg színe elébe kerülhetnek. Roszúl lévén informálva, természetesen lassan kell a dolgoknak folynia. Az elnöki kérdésben kurir ment Bécsbe, addig tehát bajos gyűlést várni, míg az vissza nem jön; az ország gyűlése egy kézirat nyomán Ferdinand főherceg által prorogálva is van. Csak nemzeti gyűlések folynak, de azoknak igen nagy a befolyásuk, a közvélemény a jobb részszel tart s a regalisták is javúlnak.

Jun. 4-dikén. Mi lesz ebből? Ferdinánd főherceg nem akar semmit engedni, a rendek nem engedhetnek, a Felső engedhet még, de ha az sem enged, a diaeta születése előtt szűnik meg. Felírások készültek a Felsőhöz és Magyarországra egybegyűlt rendeihez, melyek holnap fel fognak olvastatni. —

Jun. 5-dikén. Diaetánknak folyni kellenék, semmi se történik. Délután nemzetgyűlés lesz, még nem lehet tudni hol, azt beszélük, hogy megint pajtában, azaz lóiskolában lesz; minden arra megy ki, hogy üssön ki a revolutio, provocatio provocatoria.

Jun. 10-dikén. Tegnap vala ünnepélyes elutazásuk az ország háza udvarából, az egyben gyűlt nemzetek áldásai kísérik a Bécsbe s Pozsonyba menő követeket Kemény Józsefet¹ és Veér Farkast. Első viszi a nemzetek felírását, mely szerint a királyi biztos a maga körén túllépve, erőszakos lépéseket kívánt tenni, t. i. egy nem existáló főkormányszéktől küldött elnökkel törvénytelen módon akarta az ország gyűlését megnyitvatni. Az ország rendei ezt előre meghallván, abban is praeventialni s kedvébe akartak járni a Főhercegnek, hogy gr. Nemes Adámot, még minekelőtte elküldték volna, kikiáltva megválasztották. De az sem volt elég a factionistáknak, ők feltétel és kivétel nélkül akarták elfogadva látni az általuk küldött elnököt, hogy így első győzelmük után annál inkább tapodhassák szegény nemzetünket. Ez iránt viszen tehát egyenesen Ó Felsőséghez Kemény József egy repraesentatiót. Veér Farkas pedig a pozsonyi egybesereglett magyarországi rendekhez egy felszólítást viszen, mely szerint pártfogásukba ajánlják magukat az

¹ A nagyérdemű tudós gróf Kemény József, kitünő történész, okmány nyomozó, könyv- és okmánygyűjtő, a m. tud. Akadémia t. t., † 1855. szept. 12-dikén. K.

erdélyi atyafi testvér rendek. A magyarok Istene hordozza őket és hozza visza vigasztaló jó válaszszal! Egyébiránt azt kezdik rebesgetni, hogy holnapután kinyitatták az ország gyűlése, ekkor barátaink már Bécs és Pozsony körül lesznek.

Jun. 13-dikán. A diaeta csak nem akar kezdődni, a nemzeti gyűlések is erőltetve folynak; sok szép beszédet lehetett hallani, eddig még igen csekély tárgyakban. Andrásfalvára¹ teszek egy kis excursiót e napokban, hol már igen rég nem voltam, hol elfelejthetlen szüleim feküsznek.

Junius 14-dikén. Tegnap Főherczeg Ferdinánd kir. biztos-tól egy nota jött a guberniumhoz, melyben a köz nemzeti gyűléseket betiltja, ebben örömezt megegyezve ki is bocsatotta a gubernium a rendelkezéseket a főtisztekhez, de azok a szászokat kivéve ignorálták az egész dolgot, úgy annyira, hogy a mai nemzeti közgyűlésre majd mind megjelentek, szász követ egy sem, és megint a gyűlést azzal vesztegették, hogy őket meghívják-é vagy nem. Nem érdemlik meg a szászok, hogy őket újabb felszólításra méltassák, a mi nagy bajjal meg is történt, de szinte két nevezetes követnek, t. i. Wesselényi és Szász Károlynak egybeveszésével. Szász azt mondta, hogy a köz nemzeti gyűlések mellett legyenek partialis régi szokású nemzeti gyűlések is, holott a most behozott közös nemzeti gyűlések épen azoknak eltörlését czélozzák. Wesselényi azt fejtegette, hogy miért különözés, ott hol egységre van szükség s hogy nem tiszta azon javallatnak czélja, mely a köz nemzeti gyűléseket gyengíti. Kemény Domokos ezt felfogta és sértésnek vette, így Szász Károly is, kit tulajdonképen illetett a dolog, mint javallót. Wesselényi nyomban igen helyesen megmagyarázta, hogy nem a javallót, hanem a javallatot támadta, a javallónak lehet jó szándéka, javallatának azonban rossz következése lehet, lehet néha rossz szándék jó következéssel, ő Szászra az elsőt alkalmaztatja s ezzel a gyűlésnek vége lett, de a két követ nem szólott egymáshoz. Nem az első s nem az utolsó egybekapások volt ő nekik ez, mind ketten szeretnek bőven beszélni, nincsenek mindenben egyértelemben s ebből sok késedelem származik. Szász Károlyról nem merek még ítéletet mondani, esze rengeteg, előadása igen tanító; az olyan beszédről, mint az övé, mondta volna Quintilianus, a mit Liviusról mondott, hogy *lactea ubertasa* van, de sokat *juste-millieux*-skedik.² Teleki Domokos ma igen szépen beszélt a nemzeti gyűlések mellett, sok meg-lépő kitételrel.

¹ Oláh-Andrásfalva (Andresdorf, Szeesel) kis község Udvarhelyme-gyében.

² Ez Szász Károlynak igen sokszor inkább dicséretére szolgált.

Jun. 15-dikén. Schreiber Szebenschék követe, azt mondta, hogy ő nem harmincezer embernek a képviselője, ő a Főherceg kivánságára választott követ; úgy is van, mert fia már meg volt választva, a mikor Ferdinánd ő Fensége olyan parancsot bocsátott ki, miszerint új követválasztás legyen és az ifjú liberalis Schreiber helyett annak atyja választassék.¹ — — — Már most az hallatik, hogy csak novemberben fogna a diaeta felnyilni, addig eloszlatnék. — — —

Jun. 16-dikán. Tegnap az újból kiigazított és Wesselényi Miklóstól kibérelt Redout-teremben a ref. templom számára tánczos multság volt, de nem sokan voltak, táncz kevés, hévség nagy. Ma Wesselényi Istvánéknál fog társaság lenni.

Jun. 17-dikén. — — — — Bécsből kurir érkezett, az innen elutazott Mitrovszki jött vissza, még nem tudjuk, mit hozott.

Jun. 18-dikán. Tehát holnap folytatatik az ország gyűlése, a kurir azt a rendelést hozta ő Felségétől, hogy gr. Nemest mint az ország rendeitől választott elnököt megerősíti és felhatalmazza az ország gyűlésének folytatására addig, míg törvényes *statuum praesidens* választatnék. Igen jó, ezt nem várták a factionisták.

Az itt közzé tett napló lapjaiból látjuk, hogy az 1834-iki országgyűlést mily nagyfokú ingerültség előzte meg, hogy ezen ingerültségnek tüzet a félreértések minden oldalról és a bizalmatlanság is mennyire élesztették. A meggyőződések nem tartottak eléggé tiszteletben, az ellenvéleményt üldözték, a viták elmérgesedtek. Mind ez *augurium triste* s az ilyen előjelek után a higgadtan szemlélők előtt a megnyiló országgyűlés békés és eredményes folyamatához biztató remények nem fűződhettek. „Jó vég köti a munka koszorúját“, de hogy az meglehessen, jó kezdés kell. Azonban a hazaszeretet szép tiszta lángját szemlélteti ez az országgyűlés is.

¹ Ez nem történhetett így.

Hegedűs Sámuelről.

Hegedűs Sámuel Erdély legünnepeltebb egyházi szónokai közé tartozott a XIX. sz. első felében. Tudós és költői lelkű ember volt. Nagy eszével, széles körű ismereteivel, szelid és kellemes modorával, tanítása világosságával tanítványait és a nagy közönséget magához tudta bilineselni. — E szeretet és ragaszkodás bizonyítékául szolgál, hogy a közönség nemcsak sírkövére, hanem szobrára is megfelelő összeget adott össze. — Életéről szeretettől áthatott néhány közleményt adott ki Sámuel Aladár ev. ref. lelkész az Erdélyi Protestáns Közlöny 1893-dik évi folyamában. Az alábbiak kiegészítésül szolgálnak s különösen Hegedűs szobra ügyére vonatkoznak.

Hegedűs Sámuel tanári működése rövid időre terjedt a kolozsvári ev. ref. collegiumban. H. György új-tordai ügyvéd és Fodor Zsuzsanna fia volt; szül. 1781. aug. 26-án. Tanulmányait a nagyenyedi collegiumban végezte. 1805-ben a költészeti osztály tanítója volt. 1806-ban megválasztották nagyenyedi második papnak, holott papi vizsgálatot nem tett még. Kitűnik ez a főconsistoriumnak 1806. márcz. 20-án kelt és elnökileg elintézett ügyiratából. Teleki Lajos gr. elnök a püspök leveléből értesült az enyedi papválasztásról és arról, hogy Hegedűs Sámuel a püspök a közvizsgálat alól való fölmentésre ajánlja; a levelet megmutatta a főconsistorium tagjainak, kikkel abban állapodott meg, hogy noha a főconsistorium végzése szerint senkit sem lehet egyszerűen feloldozni a közvizsgálatok alól, mégis tekintettel Hegedűs sürgető körülményeire, megengedik neki, hogy Enyedről, hol tanulását folytatta, ajánló-levelet vétén, itt a kolozsvári collegiumban, egy kirendelendő főconsistoriumi bizottság előtt tegyen vizsgálatot, s ha méltónak bizonyul, ez bocsássa céljához.

Értésére esvén a főconsistoriumnak, hogy a papválasztásban az enyedi tanári kar nem vett részt, tehát nem a collegium egyetértésével történt a választás: azt írja a püspöknek, hogy ha valósággal így történt volna, mint az egyházközségi consistorium elnöke, tájékozza a consistoriumot, hogy a collegiumot, mint patronust, egyáltalában nem lehet kizárni a választásból s a collegium bejegyzése nélkül választott pap nem erősíthető meg.¹

E hivatalos írat nem nyújt felvilágosítást Hegedűs Sámuel azon körülményeiről, melyek a vizsgálat alól fölmentést indokolják; a Nagyenyeden 1806. szept. 20-án, Márosvásárhelyt szept. 25-én, Kolozsvárt szept. 30-án kiállott vizsgálatokról szóló bizonyítványok árulják el, hogy külföldi akadémiákra készült s ezért volt sürgős a vizsgálat. A fölmentés gondolatára maga Hegedűs adhatott okot kitűnő tanulásával és tehetségével, a mit a vizsgálatokon is bebizonyított.²

1807—1808-ban a göttingai egyetemen volt. 1809-ben vizsztatérvén, elfoglalta papi állását Enyeden. 1810 tavaszán Vadas Pál kolozsvári negyedik pap elhalván, a consistorium papválasztásra gyűlt össze. Három egyénre szavaztak. Ezek közül Bántó Mihály kémeri pap 21, Hegedűs Sámuel enyedi pap 17, Bereczki János zilahi professor 3 szavazatot kapott. A consistorium tehát Bántó Mihály megerősítését kérte. A főconsistorium azonban, ha nem is tett semmi kifogást a jelölés és szavazás ellen, úgy döntött, hogy Hegedűs Sámuel személyében, kinek érdemei ismereteselek előtte, legnagyobb megnyugvását találja s általa látja azon ürességet a kolozsvári közönség nagyságához s méltóságához képest legméltóbban kipótolván. Ennélfogva Hegedűs Sámuel haladéktalan meghívását megrendelte³ 1810. ápr. 15-én.

Herepei János, theologiai professor, 1812 máj. 9-én elhalván, jelölés alapján a főconsistorium 21 szavazattal megválasztotta Hegedűs Sámuelt theologiai professornak.⁴ Ez állást 1812 szeptemberétől 1814 végéig töltötte be, vitte a jegyzői tollat,

¹ 48—1806. főcons. lt. sz.

² 160—1806. főcons. lt. sz.

³ 98—1810. főcons. lt. sz.

⁴ 258—1812. főcons. lt. sz.

tanította a francia nyelvet; de 1814-ben N.-Enyedre választották professorrá. 1829-ben, id. Szilágyi Ferencz halála után, az előljáróság felszólítására és Rhédei Adám gr. főgondnok közbenjárására ismét elvállalta a theol. professorságot; a főconsistorium helyben hagyta.¹ De Hegedűs időközben tordosi pappá lett s új választást kellett rendelni.² Azonban mégis tanított Kolozsvárt 1829/30-ban. Tanuskodik az ezen évről kiállított kimutatás, melybe a II. éves theologusok tanjegyeit saját kezével írta be; a megjegyzés rovatában felsorolta, hogy a francia nyelvet dicséretes előmenetellel tanulták Beregszászi György a poetika osztály tanítója, Kelemen János, Bartha András, Ispán István II. éves, Kovács Márton I. éves theologusok, Némethi Miklós, Kolozsvári Ferencz és Farnos Károly jogászok. A szónoklásban kitűnőleg gyakorolták magukat Kelemen János, Bartha András, Ispán István, Kovács Márton, Bereczki Károly és Soos Ferencz theologusok. (Calculos hos juxta meritum exhibitos esse bona fide testatur Samuel Hegedűs defunctus in Ill. coll. ref. Claudiopolitano theol. professor.).³

Tanári működésének méltatása a nagyenyedi collegium történetére tartozik; de megemlékezhetünk az emléke iránt nyilvánult kegyeletről. A Múlt és Jelen 1846. évi 147., 186., 373. és 485. lapján közzétett értesítés szerint 110 frt 50 krt gyűjtöttek sírkövére, mely u. a. lap tudósítása szerint 115 frtba került.

Nem sokkal ezután szobrára indítottak gyűjtést. A kolozsvári ev. ref. collegiumnak rendezés alá nem került íratái közt véletlenül akadtam az elszámolásra. Salamon József tanárunk volt a pénztárnok. 1848. július 9-ig begyűlt 457 rh. frt. 43³/₄ kr. 26 tétel alatt sorolja föl Salamon a gyűjtőktől és adományozóktól befolyt összeget. Julius 19-én felküldött Barabás Miklósnak 400 pfért Pestre; szept. 12-ről keltezve kapott nyugtatót s megjegyezte, hogy 23 frt 7 krral pengő pénzben küldött többet, mint a mennyi begyűlt.

Néhány gyűjtő kifejezte, hogy szívesebben adakoznának valamely alapítványra, mint szoborra; de erre is szívesen adták.

¹ 40—1829. lt. sz.

² 142. és 173—1830. főcons. lt. sz.

³ Collegiumi levéltár.

Így indult meg a szobor készíttetésének ügye. Salamon József Barabás Miklós festőművészzel lépett összeköttetésbe, ki szívesen vállalkozott az ügy intézésére, mert neki is professora volt Hegedűs. Ő rajzolta le emlékezetből Hegedűs mellképét a szobrász számára; ő ellenőrizte Alexi bécsi szobrász mintázását, ő hívott olyan látogatókat, kik Hegedűst ismerték, hogy bírálatot mondjanak a mellkép és szobor felől, ő levelezett Salamonnal.

Művészi s más tekintetből is igen érdekes a megmaradt három levél, érdemes nyilvánosságra hozni.

E levelek elmondják a szobor készülésének körülményeit, menetét, a szobor árát. A három közül csak a közbülsőnek van keltezése 1847. szept. 19-ről, Pestről; de a tartalomból meg lehet ítélni sorrendjüket. Alább közlöm egész terjedelmükben. Most még egy pár sort írok a szobor sorsáról.

Barabás leveléből, Salamon följegyzéséből bizonyos, hogy a szobor 1848. szeptember elején készen volt. Nem lehet tudni, mikor indították Kolozsvár felé.¹

A szobor valószínűleg Pesten maradt 1848/49-ben. Ügye csak 1851-ben fordul elé a kolozsvári ev. ref. collegium előljárósági jegyzőkönyvében a következő szavakkal:

Salamon József igazgató-tanár jelenti, hogy néhai Hegedűs Sámuel szobrának költségét, mely most iskolánk könyvtárában van fölállítva, 23 frt 40 krral pengőben pótolta a Dániel intresből, ehhez járul még a lehozatal költsége.

Határozat: Mindezen költségeket iskolánk pénztára hordozza, a míg a szobor itt marad, ha pedig annak idejében Enyedre szállíttatnék, visszafordítandó lesz az enyedi collegium által.

¹ Barabás Miklós elszámolása 1848. szept. 12-ről ez:

Hegedűs Sámuel emléke.

Alexi műve	400 frt. —
Bécsben pakolás, expeditio	3 „ —
Hozatal	1 frt. 48
Nachnahme, spediteur	— „ 50
Pesten vám	— „ 32
Pesten trager commissionair . 1 „ —	4 „ 10
Talapzat	50 „ —

51 esztendő óta maig is könyvtárunkban áll e művészi szobor, melyet Barabás 1000 frt értékűnek ítélt. Ha megtudja az enyedi collegium, hogy mily csekély áldozattal válthatja magához tulajdonát, az 52-dik évben bizonyosan kiváltja.

Barabás levelei így következnek:

I.

Tek. Salamon József úrnak

Igen tisztelt Professor Ur!

A néhai prof. Hegedűs Sámuel úr emléke ügyében tudósítnom kötelességemnek tartom, és egyszersmind némely felszólítást tenni bátorodom.

A dolog így áll, az arra össze gyűlt pénz nem lenne elegendő más módon kivinni, mint a hogy én már tetteleg bele ereszkedtem egy carrarai márványból készült szoborra, le vitelen kívül, kellene 200 arany és kivitele, hogy hasonló legyen csak az én felügyelésem alatt történhetik, és ezt másképpen kivinni erőnk nem lenne, mint így, a hogy én megkezddtem.

Ezen kedvező körülmény van, hogy Alexi jeles szobrász most itt henyélvén azon reményben, hogy a nádor József nagyszerű emlékét megfogja kapni és ezen ügy egészen csak akkor lévén eldöntve, mikor a pesti tanács restauratiója leend, inkább dolgozik valamit olesó áron, mint oknélkül henyélvén és ezen áron valóban csak úgy teheti, hogy elkészítse, mikor jövedelmezőbb munkáit nem kénytelen félre tenni érte; másodszer hasonlatosságot is úgy lehet csak kihozni remélni, ha itt szemem előtt készíti a modellt, tehát én ezen szerencsés alkalmat megszorítani mindjárt igyekezzvén, egy életnagyságú fejet rajzoltam, melyben a caractere a mélyen tisztelt néhai professor úrnak jobban ki legyen fejezve, mert a felküldött lithographiát nem lehet absolute használni, egy jellem vonás sem

Pakolás	4	„	—
Caligraph	5	„	—
Aranyozó	10	„	40
Gypsz minta Bécsbe vitele	2	„	—
Trager itt	1	„	—
Verschlag, reparatio	1	„	—

Összesen . . . 480 frt. 50

Alexi rebonificatio

hogy ezen árjegyzék prof. Salamon József úr által kifizettetett, bizonyítom.
Pesten, szept. 12-én 848.

Barabás Miklós.

lévén jő — egészen üres fej. Sem homlok, sem szem, sem orr, száj satb. egy szóval egy vonás sem jó; magamnak nem hívé, megmutattam rajzomat b. Kemény Zsigmondnak, ki igen jónak találta — és Ujfalvi is nállam lévén, bámulták, hogy ennyire vihettek emlékezetből; mert a Viziét csak segédforrásnak sem használhattam. Tőlük tudtam meg, hogy Enyeden báró Kemény Simonnénál van egy deákkori rajzom, mit mind Ujfalvi, mind br. Kemény Zsigmond bámulásig jónak állítanak. Tehát fölszollításom ez: 1-ször méltóztat azon képet Vajna vagy Zeyk Miklós által *lehető leggyorsabban felküldetni*, hogy ha abban látnánk valamit a mi idegen volna, még ki igazítani. 2-szor méltóztat a pénzösszegnek legalább felét felküldeni, hogy Alexinek biztosítékul előlegezhessek, mert ez szokás. Alexivel a ruhára nézve úgy egyeztem, hogy csak rendes öltözetében készíttessük, mert most túl vagyunk azon a régi divatos eszméken, hogy egy mostani embert római ruhában készítsen a szobrász, először az öltözet idegenségeért, 2-szor az arczkép hasonlatosságáért és az öltözet jellemzésiért, hivatkozom minden újabb nagyszerű emlékekre: Napoleon (place Vendome), Blücher (Berlin), Gutenberg (Mainz), Luther, Wellington sat. mind magok ruhájokban vannak, valamint Csokonai is.

A szobor lessz bronzból, az alsó magas pedestal, mely az egészet tartja, lesz márványozva, hogy tökéletes márványt játszik.

Igy érhetünk czélt csak, mind a pénzre nézve, mind a hasonlatosságra nézve, és arról jót állok, hogy nagyon ki fogja elégíteni a publicumot.

Alexi Bécsben fogja önteni vagy öntőjét lehozatja, mert itt az ércz sokkal olesóbb.

Alkudtam Alexivel az ő munkáját 400 pengő frtban. Úgy számítottam, hogy 100 pengőből a pedestalt és pakolási, mint leviteli költségeinket kiállhatjuk, a mi az én munkámat rajzomat és a modellirozással elmullandó sok időmet nem számítva semmibe, azt én a néhai iránti mély tiszteletből szívesen áldozván.

A t. professor úr engemet utóbbi levelében felhatalmazván — *csak és csak* így érhetően czélt, hozzá is kezdettem és reméllem, hogy ezen őszön már diszítendi az enyedi collegium könyvtárát.

Alexi úr előlegezés nélkül is, az én szavamra elkezdette.

Tehát az általam tett felszólításokban eljární időhaladék nélkül (engedelemmel legyen mondva, nem erdélyi módon hanyagsággal) bátorkodom sürgetve felszólítani a professor urat, — ki megkülömböztetett tisztelettel maradok

A t. professor urnak

alázatos szolgája

Barabás Miklós.

II.

Pesten, szept. 19-ikén 847.

Igen tisztelt Professor Úr!

A néhai tisztelt emlékű prof. Hegedűs szobra ügyében kötelességemnek tartom tudósítani a professor urat.

Alexi úr itt a gypsz mintát annyira elkészítette, hogy a mellesleg tárgyakat az én felügyelése nélkül is tovább dolgozhatónak találtuk.

Nem akarván magam emlékezetére támaszkodni egészen, többeket hivatam magamhoz, hallni akarván véleményeiket, de minekutánna úgy láttam, hogy ha vélték is valamit és utánna igazította Alexi, mindenkor csak az én általam készített mintára jött vissza véleményök, és mikor valamit a gypszben a hófehéren nem értettek (mert sokat tesz a hófehér szín haj színetlensége — szem hiánya a szobrászatban) mindig csak az én rajzomat nézték és a szerént szóltak, ezt nagyon jónak nyilvánították, és mit véleményük után igazított, mindenkor megint vissza kellett igazítani, így ok nélkül vagy 10 napját Alexinek elprédálták, és ő is látta, hogy mikor vélni akartak valamit, mindig az én rajzomat nézték előbb meg, azt láttuk, hogy jobb, ha senkire sem hallgatunk.

A quodlibetet nem használtuk egyébre, mint abbani meggyőződésünkre, hogy akkori gyenge rajzomban mind csak azt akartam kifejezni, mit mostani életnagyságú rajzomban képesebb valék kifejezni.

Ha egyszer érkezésem leend, azok számára, kik az egyszínű szoborban nem találják úgy megérteni a természetet, mint színes képben, mert a szemben nem lehet adni azt a lelket, festendek egy olajképecskét az enyedi collegium számára.

Br. Kemény Zsigmond, Ujfalvi S., kik a tisztelt néhai professor utolsó idejében az én mostani rajzomat, melyben hajszíne és szem kifejezése rájuk nem kis hatást gyakorolt, egészen jónak találták, minél tovább nézték, — láttam, hogy laikusok nem szokták soha azon szemmel nézni a természetet, mint művész — mert a mint tovább nézték, lassanként jobban is emlékezőn vissza, utoljára egészen jónak találták.

A Vízi képében egy character vonás sem lévén jó; azt nem használhattuk egyébre, mint a palást és mellény rajzáért, abban mind egy véleményen voltak.

Az eszménket ide vázlom, hogy róla a t. Professor úrnak képzetet adjak.¹ A közönséges postament² kikerülése végett jobbnak

¹ E szöveg alatt a vázlat.

² A postamentet is belerajzolta a levélbe.

tartottak könyveket adni alája és egy babérkoszorút részút rátéve, a nagy talapzat márványozva lesz, úgy, hogy az igazi márványtól csak a kongása fog különbözni; már a talapzat itt Pesten munkában van. A szobrot bronzba kiöntés végett elvitte Alexi Bécsbe és október végére ígérte, hogy igyekezni fog elvégezni, mely ha megtörténne és megkapom míg az utak nem romlottak meg egészen, le is fogom küldeni. De míg azok megtörténnének, egy kis fáradásra kérem a prof. urat — lenne szíves egy levélkében engem a következendőkről tudósítani:

A szobor egy massa a könyvekkel és koszorúval, 3 könyv háta látható — *mely írás (cím) metszessen a könyvek hátára?*

A talapzat 8 szegű, hogy ne könnyen sérüljenek meg az éles szögletek, nem tökéletes négyszögből vágva, hanem paralellogrammból.

A homloka lévén a szélesebb része — gondolván, hogy oda fognak és kell is írni valamit, azt pedig a márványzásba a pallirozás végett nem szép metszeni, hanem ezinkből öntött és aranyozott kiálló betűkkel, melyeket csinosan rá fogunk szegezni.

Méltóztat megírni, *mi írasson a talapzatra*, arra figyelmeztetem, hogy ne nagyon sokat, az egész talapzat körülbelől 4 láb magas, az egész nem sokkal magasabb 6 lábnál — hogy a fej a természetes magasság hatását ne veszítse — tehát 10—12 sornál nem igen lehet több és az áráért is, mert a folyó ára a betűknek így áll:

	nagy	apró —
1 $\frac{1}{2}$ hüvelykes magas betű	8 kr. pengő	6 kr.
2 hüvelykes " "	15 " "	10 "
3 " " "	24 " "	18 "

Méltóztat az iránt minél előbb felelni, hogy azokat a bécsi prisma betűgyárból mindjárt megrendelhessem, — ki megkülönböztett tisztelettel maradtam

A prof. úrnak

alázatos szolgálója

Barabás M. s. k.

III.

(Datum nincs.)

Igen tisztelt Professor úr!

A megrendelt, néhai tisztelt emlékezetű Hegedűs Sámuel mellképe készen van. Alexy Károly a bécsi műkiállításba tette volt; de a mint megtudtam, hogy készen van, rendelkeztem tüstént iránta, hogy lejjön, szerettem volna a kolozsvári országgyűlésre leküldeni, melynek elmaradása nem rajtam múlt.

1-ször. Bécsből későn expediáltak, nem tudom mi okból, akkor épültek épen a barricádok, meglehet, a miatt késett.

2-ször. A szobor alapjának tökéletes idomját csak a szoborról vehetvén, a márványozó addig a talapzatot nem márványozhatta és Alexy óhajtotta, hogy együtt menjen le; de ez nem elég, hanem a könyveken levő írást a metsző rosszúl pontozta, valamint az Alexy nevét is, én tehát fölszólítottam Alexyt annak kiigazítására, kit (mivel akkor falura ment egy urasághoz) még magamhoz nem tudtam kapni, ma reggel 7 órára bizonyosan ide ígérkezett, de már 9 óra és még nincsen itt — a szerszámait tegnapelőtt elhozta; egy pár nappal ezelőtt úgy nyilatkozott, hogy igen óhajtana, ha az országgyűlés elejéig itt maradhatna; mert szeretné, ha itt sokan látnák, úgy vélekedik, hogy az erdélyi követek is látnák itt.

A talapzat egy pár nap mulva készen lesz az írásig.

Mi az írást illeti, addig betűket nem vehettem, míg a talapzat szélessége hajszálra meg nem volt határozva. És így most első tervtől el kelle állnom p. o. czinkből öntött betűket akartam diva-

tosan (reliefbe) ilyen forma kiemelkedésben: De minek utána minden betűöntőknél, minden betűszemet megvizsgáltam, a lett az eredmény, hogy először igen vastagnak és így otrombának találtam. Másodsor a talapzathoz illő magasságukat oly szélesre készítik, hogy a nevet egy sorba nem lehetett kirakni. Több mint Hegedűs nem fért egy sorba, mert ilyenek a betűk. A tulajdon nevet pedig emléken két sorba nem oszthatni sat. Így elhatároztam, hogy az írást csinosan bele véssesem és megaranyoztassam izlésem szerint és olcsóbb is lesz.

De nagyon kell, hogy ellenőrködjem, mert ezek a schwabok magyar írást nem képesek becsületesen írni, — p. o. tiszta, félreismerhetlen betűkkel írtam az eredetit és ő az elosztási terven a *d*-t a *t*-től meg nem tudta különböztetni. Így írta meghald *Dortán* stb. — emlékérd *diszdelői* emeldék. A márványon pedig igazítani nem lehet. Mikor kiplajbászolja, meg kell pontosan vizsgálnom a legkisebb pontig.

A számadást és árjegyzéket nem tudom egy krig pontosan előadni még, mert az írás, metszés és aranyozást nem tudom menyibe jöni, hanem körülbelül így áll:

Alexivel alkudtam.....	400	frtba
pakolás Bécsből.....	2	
hozatal, vám, stb.	4	
talapzat.....	50	
írás	10	
aranyozás.....	6 vagy	8 fr.
Verschlag, reparatio.....		40 kr.
expeditio körülbelül	1 f.	—
	473	40

Még azon megjegyzéssel kell kisérnem, hogy Alexi úr mikor megrendeltem 400 pfért, azt mondta — „zu verdienen ist nichts dabey für die Kunst, sondern Ihnen zu Lieb mache ich es, um auch noch Siebenbürgen etwas geliefert zu haben“.

N. B. alkudtam így¹ és csináltuk így.² A szobor nagyon szép, bronz majd kétarmyi ment föl, mint az elsőn, e mellett, a mint az öntővel egyezett, ő is 40 frttal kellett, hogy megpótolja, mert csak a paláston majd két hónapig dolgozott egy legény.

Alexy nagyon nemes érzetű ember és művész. Következőleg ámbár fáradtsága sincsen megfizetve, mégis károsodása megtérítésére is távolról sem követelt jogot.

De mivel egy ilyen szobrot 1000 frton alól senki sem készített volna — és legalább annyit érőnek minden jogos érzésű műértő becsülné. Fölteszem az emlék-egylet résziről, ha nem többet, legalább 40 frt positiv károsodását a művésznek megfizetendik. Mint mondám Alexy több önérzéssel bír, minthogy (jogszerűleg) követelné. Tehát követelésről szó sincsen. Az én magán nézetem az, hogy ezen negyven frttal is csak 20 frtot haladna a meghatalmazáson felül, mert így még legföllebb 120 frtba belefoglaltatnék ezen 40 frt is, talán még a leviteli költség is.

Tehát ezen 120 frtot méltóztatna a professor úr Mari sógor-asszonyomnak átadni, vagy pedig valamelyik országgyűlési követet, a tisztába hozás végett meghatalmazni. Ki tisztelettel maradok

A professor úrnak

alázatos szolgája:

Barabás Miklós.

E levelekből látszik, hogy a művész és tanítvány szeretete egyesült bennök s szerzőjük a legesekélyebb panasz nélkül írt, dolgozott, csak készüljön el a szobor s tiszteleggel legyen kielégítve a derék vállalkozó. A nagyenyedi collegium boldog lehet, hogy gyűjteményét, nagy fiának ily szép szobrával díszítheti. Díszíteni is fogja, mert e czikk megjelenése előtt már kérte a szobor átengedését.

DR. TÖRÖK ISTVÁN.

¹ Barabás pennavázlata, mellszobor ruha nélkül.

² Barabás pennavázlata, mellszobor ruházattal.

Húsz ismeretlen ősemberi telepről.

Az 1901-ben megjelent „Őseembertani Adatok Erdélyből“ cz. gyűjtéletes lelet-közleményem óta,¹ melyben 17 határozott őstelepet jelentettem be a régészeti irodalomnak, ismét jelentékeny mennyisége gyűlt össze a praehistorikus leleteknek, úgy hogy teljesen megokolt azoknak köztudomásra hozatala által az irodalom részére való mielőbbi értékesítése. A jelen közlemény tárgyát azonban csupán csak az őstelepek, az ősemberi leleteknek e legjellemzőbb forrásai és a praehistorikus emberi életnek e legtanulságosabb helyei képezik, más közleménynek tartván fenn az őstanyákat és szórványos leleteket. Az őstelepek a történelem előtti ember életének homályára a legtöbb világot vetnek, mert a telephelyek megválasztása, az elfoglalt terület nagysága, ennek természeti viszonyai, s főleg a kulturréteg alatt és felett fekvő üledékek, vagyis a földtani viszonyokon kívül ott találjuk a telepéseknek eszköz-, edény-, házi és vadállati konyhahulladék-, kunyhórom-, tűzpad-, ékszer-, bálvány- és cultustárgy-maradványait, szóval egész vagyoniuk és művelődésük minden emlékét. A telepek adnak az egyes művelődési periodusok lakottsági viszonyairól legmegbízhatóbb statistikát, feltüntetvén ugyanis azt, milyen távolságban alakultak egymástól az őskori néptörzsek telepei? Nyilvánvaló tehát, hogy a telephelyek az ősrégészeti kutatásnak legjelentékenyebb pontjai gyanánt tekintendők s jelentőségük az őskori társadalmi együttélésre nézve azonosnak vehetők a jelenkori községek vagy falvak lényegével.

Bár hazánk földje fölötté gazdag őskori telepekben és egyéb lelhelyekben, mégis oly kevés hányadát ismeri ezideig a

¹ L. Orv.-term.-tud. Ért. 1901. évf. 16—33. lapok.

régészeti tudomány a létezett ősi, névtelen és a népek emlékéből is régen kiveszett falvagnak, s az emberi tudás keretébe vont őstelepeknek is oly kis része van tűzetesen tanulmányozva és a külföldi magasabb igényekhez mérten feldolgozva, hogy valóban a hazafiatlan közönyösség vádját hárítjuk el magunktól, ha az eddiginél nagyobb lelkesedéssel folytatjuk a hazai földjének régészeti felkutatását és több érdeklődéssel igyekezünk az összes telepek hollétét és a rajtok található leletek alapján azok kulturális viszonyainak megállapítását kifürkészni.

Minthogy az általam feltalált őstelepek rendszeres leírását adni a közel jövőben teljes lehetetlen, a jelen közleményben húsz éjszak-erdélyi őstelepet csupán csak röviden megnevezni és megjelölni óhajtok, hogy a jelentékeny idővesztés és fárasztó nyomozások árán felfedezett ezen újabb őstelepek — mint a történelem előtti korok és telepminőségük kérdésének szempontjából már tisztázott eredmények — mielőbb irodalmi közhasználatba juthassanak. A közlésre került őskori telepek a következők:

1. *A „Podur“ őstelep Drág mellett.* (Kolozsm.) A falutól délre 1 km. távolban a Kolozsvárra vezető régi és új út összehalálkozásánál, a régi út két oldali árkainak kiásásakor számos ősemberi tárgyat hánytak ki a felületre, a hol a sűrűn jelentkező szép vörösre égett agyagrögök és edénycserepek nyomán 1902. VI/30-ki útamban a helynek őstelep jellegét sikerült megállapítanom. Igen gyakoriak itten az ősi kunyhótapasz-rögök.

2. *A „Bulbuk“ őstelep Drág határán.* (Kolozsm.) A községből a gr. Bethlen tanyára vivő szekérúton m. e. 3 km. távolra, az út jobb felén egy Dny.-ról—Ék.-re lejtő alacsony terrasse szántóföldjein végzett nyomozásom közben (1902. VI/30.) neolith őstelepre bukkantam, a melyet a határ nevéből Bulbuk telepnek neveztem el. A telepet 2 oldalán a hasonló nevű 2 kis esermély határolja, s ezek a telep alatt a Siris patakba folynak.

3. *A magyar-gorbói „Erdő alatti telep.“* (Kolozsm.) Lészai Ferencz magyar-gorbói birtokos úr szivességéből jegyezhetem ide ezen praehistoricus telephelyet, a mely a községtől egyenesen délre másfél km. távolságra az erdő alatti Dosz nevű terrasse szántóföldjein fekszik és a felületen heverő régi csereptöredékek árúlják el egykori létezését. A lelhelynek felszíni kutatását 1902. V/17-én végeztem s ezen alkalommal két drb. vassalak-rögöt is találtam.

4. *Vista* (Kolozsm.) *„Palota őstelep“.* A községtől északkeletre, a Nádas p. jobb partján, a Dorgó-pusztához tartozó „Palota“ nevű

terrasseon 1900. X/7-én egy terjedelmes őstelepet fedeztem fel, melynek felszántott talaján igen sok őscserép hever. A vasúti őrház közelében, a dombon hajdan egy római épület is állott, a melynek alapfalából időnként kő- és téglatöredékeket szántanak ki s éppen ezekről nyerte a Palota nevezetet. Az őstelep fémkori culturájú.

5. *Magyar-Nádas* (Kolozsm.) „*Hegyes telep*“. Dr. Koch Antal egy. tnr. úr „Erdely ősemblős maradványai és az őseumberre vonatkozó leletei“ cz. becses értekezésének B. 60. sz. a.¹ egy ép serpentin baltát tett közzé. E tárgy közelebbi lelőhelyének kinyomozása czéljából tett útamban 1902. V/4-én a „Hegyes“ nevű határon egy új őstelepre akadtam, a melyet a szarukő vágószerek és az obsidián szilánkoknak gyakorisága jellemeznek. A telep neolithos cultura.

6. *Hideg-Szamos* (Kolozsm.) „*Várhegyi (Csetátye) őstelep*“. A Hideg- és Meleg-Szamos összefolyása között emelkedő, m. e 700 m. magas hegyplateaun egy nagy területű és gazdag őstelep létezett, a melyet mint az idézett adattár 1. sz. alatt közölt szórványos lelőhelyet 1900. VII/21-én felkerestem és ezen megfigyelés alkalmával őstelepnak minősíthettem. A hegy széles tetősíkján heverő nagyszámú prachistoricus edénycserepekből következtetve a népmonda ide Gelu várát tételezi fel s innen kapta a hegy a „Csetátye“ (Várhegy) nevezetet.² A telep keramikájának és culturájának érdekes voltát emeli a telep tekintélyes magassága is.³

7. *Pusztá-Szt.-Miklós* (Kolozsm.) „*Szamosparti őstelep*“. 1901. VIII/24-én dr. Finály Gábor fővárosi tnr. társaságában a község délnyugati végének közvetlen közelében, a Szamos jobb parti terrasseán római épületmaradványok nyomozása közben egy sajátlagos culturával bíró prachistoricus telepet találtam, a melyen azóta ásásokat is végeztettem. Culturájára nézve megegyezik a szamosújvári-petrisi és a hideg-szamos-várhegyi őstelepek típusaival.

8. *Apahida* (Kolozsm.) „*Tóparti őstelep*“. E tanúlságos lelhely a falutól keletre eső Darvas-tó északi partján fekszik a tó vizétől csupán csak a mezőségi országút által elválasztott magaslat tetősíkján. 1898. X/30-án czélzatos kutatás szándékával bejártam a Dasvas hegy tetejét s ekkor bukkantam reá a felszínen talált cserepek alapján. A leletek jellegei szerint a telep bronzculturális.

9. *Apahida* (U. o.) „*Paduritia telep*“. A Szamosvölgy jobb parti szegélyét képező 405 m. magas Paduritia hegy fensíkján őstelep van, a melyet 1897. III/18-án végzett nyomozó kirándulás alkalmával fedeztem fel. Kőeszközein kívül főleg obsidián szilánk-

¹ L. Erd. Múz. egyl. Évk. Új folyam 5. sz. (1876.) pag. 138.

² L. Kőváry László: Erdely Régiségei és Történelmi Emlékei. Kolozsvár, 1892. pag. 64.

³ L. Új speciális térkép. (1 : 75,000) Zone 19. Col. XXIX. Torda lapját.

jainak bőségeről nevezetes. A hegytetőn egy római major kőépületének romjai is láthatók, a melyet dr. Finály Gábor tnr. 1900. aug. havában felásatott.¹

10. *Apahida* (U. o.) „*Réti őstelep*“. A falu É. É. K.-i oldalán, a sz. v. vasút és a zsuki vicinális út keresztezésénél, a Paduritia hegy lábát alkotó terrasse érdekes történelem előtti maradványokat rejtett magában. A szántó föld felszínén heverő cserépdarabok már 1896-ban felhívták figyelmemet a helyre nézve s azóta az itten nyitott kavicsbányászat folytán egy tanulságos őstelep és egy Tènekori érdekes urna temető jutott napvilágra, a melyből a vezetésem alatt eszközölt ásások k. b. félszáz sirt hoztak napvilágra. Ugyanitt a Tène-kort követő római cultura edényeserepei is kerültek elő.

11. *Zsuki erdő melletti őstelep*. (Kolozm.) Apahida és Felső-Zsuk között az erdő délfelőli oldalához csatlakozó terrasseról Molnár Sándor IV. el. oszt. tanítványom egy átfúrt kőszerszám töredékét és 2 obsidián szilánkot hozott. Az első adattár szórványos leleteinek 17. sz. a. közöltem innen 3 drb. quarz törökövet.² 1901. IX/28-án tett útamban őstelepek constatáltam. A hely br. Petricsevich Horváth Kálmán úr tulajdona.

12. *Felső-Zsuk* (Kolozm.) „*Sztanistyatelep*“. Apahidától Bonczhidáig a Szamos jobb partját egy gyönyörű dilluviális terrasse kíséri, rajta a praehistoricus lelőhelyek teljes sorozatával. A terrassenak a Felső-Zsukra vivő szekérút és a malomárka közötti, a malom közé eső szakaszán az 1898. XI/25-én őskori lelőhelyek kutatása céljából tett kirándulás egy bronzkulturális szép telep feltalálásával jutalmazott meg.³ A jelenleg szántó földnek használt ősi telephely a br. Petricsevich Horváth Kálmán birtoktagját képezi.

13. *Kötelandi őstelep*. (Kolozm.) A helységtől nyugatra a Gyéres patak völgyének egy baloldali, — a Dealu Zsiilor nevű — fensikjén 1900. VIII/29-én telepet ismertem föl azon kőbalta lelőhelyének felkeresése közben, a melyet a zsuki körjegyző volt szíves nekem ajándékozni. A hegytetőn többször akadtak kőesz-közökre.

14. *Alsó-Zsuk* (Kolozm.) „*Gyéres telep*“. Az Alsó-Zsuk és Bonczhida helységek között elhúzódó Pados nevű párkánysík legkeletibb pontján a Gyéres patakra tekintőleg egy kisebb telep volt az őskorban, melynek nyomaira a Lá Isvoru nevű helyen 1900. XI/29-én bukkantunk reá a bőven heverő edényeserepek alapján.

15. *Kis-Jenői telep* (Szolnok-Dobokam.) A lónai és lozsárdi patakok völgyei között kinyúló földnyelv előfokának terrasseán egy

¹ L. Két római épületről Apahidán“. Arch. Értesítő. 1801. évf. 239—250 lapon.

² L. idézett helyen.

³ Új speciális térkép. (1:75,000) Zone 18. Col. XXIX. Kolozsvár lapját.

neolith kori őstelep létezett, a melyet 1900. II/27-i gyalogútamban ismertem meg. A tetősík neve Podgyerei.

16. *Nagy-Iklód* (Szolnok-Dobokam.) „*Szamosparti telep*“. A községtől É. K.-re, az állami út és a Szamos f. medre között a Girolt felől jövő patak torkolatán alúl elterülő völgylapályban a tordosival analog jellegű neolith-kori telepet fedeztem fel 1900. VII/2-án. A telep nagyobb része a sz. v. vasút keleti felén van. A hely Montbach Sándor nagyiklódi birtokos úr tulajdonához tartozik.¹

17. *Boncz-Nyires* (Szolnok-Dobokam.) „*Boztyás őstelep*“. E községbeli lakosok közül többen és gyakran hangoztatták előttem Boztyás nevű határban lelhető vastag edénycserepeket. Ebből kifolyólag 1902. III/27-én kimentem a helyszínére, nevezetesen: a a községtől délre, a széki tó éjszakai végének közelében a Válea Salului egyik keletfelé nyíló kis mellékvölgyébe és az ott lefolyó esermely jobbparti szántóföld terrasscán a telepet megtaláltam.

18. *Czege* (Szolnok-Dobokam.) „*Tóparti őstelep*“. A Hodostó nyugati partján a gróf Wass Jenő úr birtokát tevő tagban Herepei Károly nagyenyedi Bethlen főiskolai tanár 1887-ben a Mezőségen tett útja alkalmával egy érdekes neolithikus telepet fedezett fel s több őskori tárgyat szállított innen a főiskola gazdag múzeumába, de a lelhelyet nem írta le. A telepet magam is többször látogattam meg s eszközöltem gyűjtéseket és megfigyeléseket.

19. *Magyar-peterdi telep* (Torda-Aranyosm.) A falu és a tordai hasadék között emelkedő haránthegy (Kruča Tyéji) Peterd felőli oldalán, a Hesdát patak jobb parti szántóföldjein felbukkanó esereptöredékek őskori telephelyet árulnak el. Ugyanottan egy római épület alapfalait túrták fel a még megmaradt kőanyagért kapzsi földtulajdonosok.

20. *Várfalva* (Torda-Aranyosm.) „*Fütyer őstelep*“. Várfalva mögött a Székelykő előhegységének közvetlenül a falu mellett emelkedő legmagasabb orma Fütyer néven széles körben ismeretes. A 600 méternyi magas hegynek m. e. 2000 lépés kerületű szép tetősíkján őstelep, valamint legnagyobbszerű őskori földváraink egyike létezett. Minthogy sem Orbán Balázs, sem Téglás Gábor nem jelzik a Fütyernek telepminőségét, azt e sorokban magam kívánom köztudomására hozni.¹ E település már kétségtelenül fémeulturális.

¹ L. Orbán B.: A Székelyföld leírása. V. kötet. Pest, 1871. pag. 178—79. és Téglás G.: Az erdélyi medenzeze őstörténelméhez. Orv.-term.-tud. Értesítő. 1887. évf. Különlenyomat 30—31. lapon.

IRODALMI SZEMLE.

Elméletem nemzetünk eredetéről,

különös tekintettel a székelyekre.

Irta: *Sz. Nagy Gergely*. Brassó. Nyomatott a „Brassói Lapok” nyomdájában. Nagy 8-r. Két kötet. I. köt. X+ 391 l.; II. köt. 414 l. — Ára 10 korona.

A székely kérdés tisztázása mindnyájunkat különösen érdekel, annál is inkább, mivel a leleplezett „csíki-székely” krónika¹-nak a Székelyföldön még mindig nagyon sok hívője van, a kiknek a számát Hunfalvy és Thury elmélete nem hogy fogyasztná, hanem ellenkezőleg növeli.

A székely kérdés megoldásával, mint minden időben, úgy most is többen foglalkoznak. A legnagyobb figyelem természetesen Szádeczky Lajos felé fordul, a ki már évek óta gyűjti az anyagot s a ki bizonyára világot fog vetni történetünk e homályos pontjára.¹

Nemcsak a történetírás hívatott munkásai, hanem a nagyközönség is feszült kíváncsisággal van tele. Nem csoda tehát, hogy minden e kérdésre vonatkozó dolog iránt a szokottnál nagyobb az érdeklődés. Magam is mohó vágygyal ültem neki Nagy Gergely kétkötetes munkájának, mert azt hittem, hogy sok újat s talán sok elfogadhatót is találok benne. Azonban már néhány lap elolvasása meggyőzött arról, hogy Nagy Gergely is a „csíki-székely krónika” foglya és javíthatatlanul rossz etymologus.

Nagy Gergelyt az írásra — mint ő maga mondja az előszóban — azon csalódása készítette, hogy eddigelé még senki sem akadt, a ki az ő nézeteit elmondotta volna. Rászánta hát magát a nagy feladat megoldására, ámbár tudja, hogy erős támadásoknak leszzen kitéve. De ő nem riad vissza senkitől és semmitől, sőt annyira meg

¹ Figyelemre méltó Horger Antal brassai főreálisk. tanár munkáldódása, a ki törhetetlen szorgalommal és nagy tudással gyűjti az adatokat annak kimutatására, hogy a székelyek Dunántúl-ról telepítették mai lakóhelyeikre. Horger tanulmánya nyelvészeti alapon nyugszik, tehát ahhoz a történetíró szentesítése is megkívántatik majd.

van győződve a maga igazáról, hogy tetemes jutalmat ígér annak, a ki őt csak egy állításának a helytelenségéről is meggyőzi. Kijelenti, hogy a forrásokat apróra nem idézi, a kinek holmi kételye támadna, az nézzen utána. Előre jelzi, hogy Hunfalvy Pállal kemény harezra fog kelni. S ezt az ígérését többszörösen és eléggé kiméletlenül be is váltja. „Hunfalvy azt hitte, hogy ügyes iránylyal, ravasz ügyvédi fogásokkal, az ellenfélt kigúnyoló élezelődéssel, a forrásoknak részint elhallgatásával, részint félremagyarázásával, részint kigúnyolásával az egész közönséget elaltathatja, a kérdést félreterelheti, az igazságot elnyomhatja és ezek által előidéz egy oly állapotot, melyet a rendes kerékvágásba zökkenteni képtelenség lesz“.

Nagy Gergely úttörőnek tekinti magát. Előtte a régi krónikásokon kívül nincs más tekintély. Csak Szabó Károly, Bálint Gábor s Vámbéry Ármin iránt viseltetik némi tisztelettel, de azért ezek sem mentek az író kicsinylésétől.

Írálya fölötté pongyola, kifejezései gyakran nagyon is póriasak, sőt sértők is. Nyelvezetében azonban van valami székely eredetiség, a mely olykor egészen lebilincseli az olvasót. Munkája kétségtelen bizonyossága annak, hogy nagyon sokat összetanult, összeolvasott, de a rengeteg anyag fölött nem tud uralkodni, főképen pedig nem tud kritikát gyakorolni. Rendszertelenül kapkod ide-oda, folytonosan ismétél, szakadatlanul etymologizál, még pedig elképzelhetetlenül laikus modorban s nem egyszer önmagával is ellenmondásba keveredik. S még mindezekhez az a nem jelentéktelen baj is hozzájárul, hogy a két kötetes munkában alig lehetne egy oldalt is találni, a melyen értelemzavaró sajtóhibák ne fordulnának elő.

A mondottak után meg sem kísérelhetjük, hogy Nagy Gergely munkájának kritikai bonczolgatásába bocsátkozzunk, mert az ő régen túlhaladott álláspontja ezt teljességgel fölöslegessé teszi. Tartalmát röviden a következőkben foglalhatjuk össze.

Az első kötetet a magyar nyelv sajátosságainak a tanulmányozásával vezeti be. Kereken kijelenti, hogy az összehasonlító nyelvtudomány több kárt, mint hasznot csinál, a miért is bátran „a sutba“ lehet dobni. Azt hiszi, hogy a fősuly a hangok értelmére fektetendő. Hunfalvyval szemben bebizonyítani igyekszik, hogy a magyar nyelvben a magánhangzóknak semmi értékük sincs. De a tagadásnál alig tud tovább menni s állítását beigazoltnak tekint a csíkszent-miklósi templom felíratának a felemlítésével. Szóképzéstana is egészen új a maga nemében, de valamelyes rendszert még így sem találhatunk az ő szöféjtésében, mert a szükséghez képest gyakran változtatja eljárása szabályait. Lehetetlennek tartja, hogy a magyar idegen népektől oly sok szót kölcsönzött volna, mint a hogyan azt a modern nyelvészek állítják. Sőt épen ellenkezőleg a sinaiak, mongolok, törökök, latinok, görögök, szlávok, németek, finn-ugorok stb.

valami 10,000 szót vettek át mi tőlünk. A szkithák, szákák, perzsák s más népek nevének az értelmét is csak a mi nyelvünkön lehet megfejtetni, mert valamennyinek ez az alapnyelve. Tömerdek példa felsorolása után ki is hozza, hogy szkitha — illetve székely — annyi mint „süket“, azaz „fekete“; „Székelyország“ pedig nem jelent mást, mint „Feketeország“.

A népek eredetének a keresésénél a „színek“ elnevezéséből indul ki, sőt az egész emberiséget is ezen az alapon osztályozza.

Túlságosan sokat bajlódik a gótokkal. Azt mondja a többek között, hogy Detre alatt Theodorik atyja, Theodemir értendő, kinek tiszti neve „Berény“ volt, lakhelye Sopron, mely várost akkor Berénynek nevezték. Igazolja ezt a soproni Brennberg, azaz Berényi-hegy, és a brassai Brennberg-család.

A vízi-gótokról kimutatja, hogy a „vízi“ (veze) szó vizet jelent s Dél-Gallia épen ezért kapta az Aquitania nevet, a mely elnevezés csak a gótok ottani letelepedése után jött használatba s azelőtt soha sem említették. Aquitania fővárosának, „Toulouse“-nak a nevében is ki tudja mutatni a magyar eredetet. Toulouse nem jelenthet mást, mint „toll“, mely szót székelyesen „tullú“-nak ejtenék. A végeredmény pedig az, hogy a gótok sohasem voltak germánok, hanem hunn-szittya nép; Ufilas germán volt, tehát az ő biblia-fordítása sem gót nyelven történt, hanem germán nyelven. Ufilas biblia-fordításának semmi köze sincs a gót nyelvhez. Itt egyszermind alkalmat vesz magának az író arra is, hogy meg nem érdemelt leczkében részesítse a keresztény vallást, a mely „ma is csak lári-fári, ákom-bákom, abraka-dabra és az egész értelme az, hogy a papot fizetni kell“.

Miután Nagy Gergely a félvilágot rokonságba hozza a magyarral, nagyon természetesnek találhatjuk, hogy a hunn-magyar-székely testvériség kimutatása már nem nagy fáradságába kerül. Ismétlem, hogy Nagy Gergely régen meghaladott álláspontra helyezkedik s naiv érvei nem egyszer mosolyra készítetik az olvasót; de az a végtelenül meleg szeretet, a mely minden szavából kiáradoz a Székelyföld felé, fölkelte a mi rokonérzésünket is s a mikor elmereng a fényes múlton s nagy búsán panaszkodik a mostani nemzedék pusztulásán és elsírhatja a romlásnak indult székelységet: többé nem a megtévedt történetírót látjuk benne, hanem a megtört szívű ősz-székelyt, a ki veszendőbe menő népe fölött könnyeket hullat.

Tüzetesen foglalkozik a hunn birodalom megalakulásával, a hunn alkotmányával s nyelvvel, a vallási viszonyokkal és hunn-székely szokások összehasonlításával. Az egész műnek ez az utóbbi fejezet a legbecsesebb része. Sok olyan feledésbe menő apróságot hord össze itt az író, a melyek néprajzi tekintetben föltötte értékesek s a ki ezen a téren kutat, Nagy Gergely munkájának jó

hasznát veheti. A székely szokások tárgyalásában teljesen otthonosan érzi magát s annyi közvetlenséggel tárja elénk a régi s az újabb idők népeletét, hogy megbízhatóságában semmi okunk sincs kételkedni. Nem feledkezik meg a kereszténység előtti korból fenmaradt vallási emlékekről sem, a melyeket saját megfigyelései alapján ír le s a melyek a majdnem megírandó magyar mythológiához hasznavehető adatokat szolgáltatnak.

A hunnok vándorlásának a tárgyalásánál teljesen mellőzi a történelem újabb vívmányait és szabadon kalandozik a mesék országában. Az ázsiai hely- és folyóneveket mind megtalálja a mi hely- és folyóneveinkben, vagy legalább is a jelentésüket tudja kimagyarázni. Így: Cilicia = Szelistye, Charassau = karácsony, Amur = Mura, Gaza = Kacza, Abalak (Szibériában) = Abaliget, Jakutsk = Jakusocz (Zemplénum.), Jenisszei = székely, Kaspi = küszöb stb. Valami kétszázötven nevet hasonlít így össze s azzal mit sem törődik, hogy egyik-másik magyar helység a törökök kiűzése után keletkezett s ennek okáért azoknak a nevét a legerősebb képzelődéssel sem eredeztethetjük a „fekete“ nepektől.

Külön fejezetet szentel Európa nemzetiségi és államkormányzati viszonyainak az ismertetésére a hunnok vándorlása idejében. Azonban a kijelentésnél nem megy tovább, hanem a tárgyhoz nem tartozó s különben is értéktelen etymologizálásban merül el. Bőségesen foglalkozik Attila egyéniségével s udvartartásával. Az akkori szokások magvát mind megtalálja a székelyek között. Nehány görög forrás, egy pár magyar krónika, legfőképen pedig a „csiki-székely krónika“, Jordanes s Ammianus Marcellinus képezik a fundamentumot, a melyre épít; maga az épület azonban saját képzeletének a szüleménye. Tévedéseit felsorolni valósággal sisyphusi munka volna.

A második kötetet a hunn birodalom szétbomlásának a tárgyalásával vezeti be. A mi elfogadhatót mond, az mind Thierry Amadé munkájából van kiböngészve. A hunnok további történetét a csiki-székely krónika szellemében beszéli el. Helylyel-közzel Priskusra, Jordanesre s Prokopiusra is hivatkozik; de a miket ezen írók munkáiból Nagy Gergely kiolvas, azokat ugyan hiába vessük utána. Pl. Prokopius Hist. Arc.-ban sehol sem található, hogy a hunnok szétszűllésük után „hangadó“ szerepet vittek volna a konstantinápolyi udvarban. Az író legnagyobb hibája itt is az, hogy a kútfőkben előforduló apró, mintegy odavetett megjegyzésekből világra szóló eseményeket kovácsol s azokat aztán az ő külön etymológiájával át- meg átszövi.

Többszörösen bevallja, hogy mit sem ad az összehasonlító nyelvtudományra s hogy az idegen nyelvekhez sem sokat ért, de azért ő mindennek daczára Ázsia legkeletibb szélétől Európa legnagyobb pontjáig szabadon nyelvészkedik. Sőt még annak a remé-

nyének is kifejezést ad, hogy az ő „úttörő“ nyelvészkedése hamarosan követőkre fog találni, a kik majd ezeket a tételeket tovább fejtegetik.

A szétrobbant hunn nemzet töredékeiből több nép keletkezett, így az oláhok is, a kik azonban később elrómaiásodnak. Maga Jordanes is hunn volt, illetve „oláh agrammatus“, a mit munkájának az irányából bizonyít be az író. Az avarok s a magyarok természetesen szintén a hunn nép egy-egy ronesai voltak. Aztán kimutatja, hogy a mikor a magyar nép mostani hazáját elfoglalta, már nem a tulajdonképeni magyar, azaz a mai nyelvünket beszélte, hanem a fekete hunnok nyelvét, a mely annak idejében a szkithák, géták, gótok, venlek, antok, hunnok, avarok, finnek stb. közös nyelve volt. Csakis ezen az alapon magyarázható meg — mondja Nagy Gergely — hogy oly tömérdek szót találunk az ős-héber, chald, mandzsu, mongol, sinai, sumir, akad, ind, görög, latin, német, szláv, török és minden más európai és ázsiai nyelvekben, a melyek kétségtelenül tőlünk kölesönöztek.

A magyarok eredetének s vándorlásának a tárgyalását széles alapokra fekteti az író. A hazai krónikákat, közöttük első sorban a „csíki-székely króniká“-t apróra feldolgozza és minden betűjüket igaznak tartja; a görög forrásokat azonban erősen megkritizálja, mivel azokat sok helyen nem tudja összeegyeztetni a hazaiakkal. Helylyel-közzel az arab kútfőkre is hivatkozik, de azokkal szemben fölötte tartózkodó s a harmadkézből nyert adatokat csak annyiban érinti, a mennyiben azokat etymológiájához felhasználhatja. Ennek a bizonytalanságnak aztán az a következménye, hogy a neveket gyakran feleseréli, összetéveszti.

A honfoglalást s a magyar állam kialakulását tisztán mondai alapon adja elő. Az ezen korra vonatkozó történeti irodalmat vagy nem ismeri, vagy szánszándékkal mellőzi.

A terjedelmes második kötetnek csak az a kis része érdemel némi figyelmet, a melyben a honfoglalás korabeli művelődési viszonyokkal foglalkozik. Azonban ez is csak szakember kezébe való, a ki az első pillanatra meg tudja különböztetni, hogy mi benne az igaz, s mi a hamis.

A „Visszapillantás“-ban az író röviden és érthetően elénk tárja azt a vezérelvet, a melyet munkálkodása közepette követett. E szerint az emberiség bölcsőjében, Ázsiában, az első szereplő népfaj a hunnok voltak. A többi nép, a melyek részint Ázsiát, részint Európát lakták vagy lakják, idők folyamán belőlük szakadoztak ki. Ezt a vezérelvet voltaképen az „előszó“-ban jelenthette volna ki Nagy Gergely, a miáltal sok és nagy fáradságtól kimélte volna meg mindazokat, a kik arra szánták el magukat, hogy a két vastkos kötetet végigolvassák.

Egészben véve tehát Nagy Gergely munkájának vajmi kevés irodalmi bece van. Attól azonban inkább tarthatunk, hogy megrontja a kevésbbé jártasok történeti érzékét és a Székelyföldön erősen megnöveli a csíki-székely krónika híveinek a számát. Midazonáltal a székely kérdéssel foglalkozó íróknak tanácsos megismerkedni Nagy Gergely könyvével, a melyben elszórtan s összegyűjtve a székely népeletre vonatkozólag sok érdekes adat található.

Dr. Gombos Albin.

Nyelvészeti értekezések.

Nyelvészeti füzetek. Szerk. *Simonyi Zsigmond*. 1. A magyar szórend. Irta Simonyi Zsigmond 3—103. 2. Márton József mint szótár-író. Irta Simai Ödön 3—59. 3. A mondatrészek viszonya Brassai mondatelméletében. Irta Kocsis Lénárd 1—67. 4. Tréfás népmesék és adomák. Nyelvjárási olvasókönyv. Szerkesztette Simonyi Zsigmond. 3—92. Budapest, Athenaeum. Egy-egy füzet ára 1 k. 50 f. *A nyelvérték és az iskola.* Irta *Pálfi Márton*. 3—20. Kolozsvár.

Simonyi Zsigmond *Nyelvészeti füzetek* címmel egy új gyűjteményt indított meg, melyben nyelvtörténeti és nyelvjárási tanulmányokat, nyelvtani és nyelvhelyességi értekezéseket, továbbá nyelvészeti kézikönyveket és forrásműveket szándékozik közreadni. Helyes gondolat, s ha ezután is ily tartalmas és beces füzetek jelennek meg — a min ugyan ismerve a szerkesztőt, legkisebb kétségünk sem lehet — mint a most megjelent négy füzet, nemcsak nyelvészeti irodalmunk gazdagodása lesz a vállalkozás gyümölcse, hanem az érdeklődés fölébredése szélesebb körökben is a nyelvészet kérdései iránt.

A szerkesztő azonban a tudományos czélt tartja első sorban szemé előtt. Rég vitatott kérdéseket akar tisztázni új szempontok szerint, új kérdéseket akar megvitatni a nyelvtudomány legújabb állása szerint.

Az első füzetben maga Simonyi tárgyalt egy sokat vitatott és még sok vitára alkalmat adó kérdést, a *magyar szórend* kérdését. Értekezése először a *Nyelvőrben* jelent meg, s eredeti czélja szerint csak könnyen áttekinthető ismertetés akart lenni azokról az eredményekről, a melyek idevágó nyelvészeti irodalmunkból kibontakoznak. Azonban, mint előre sejtethető volt, a tudós szerző túlment e czélon, s néhány fontosabb kérdést bővebben tárgyalt, történeti szempontból is, azonfelül néhány részletkérdés is kitérésre csábította. Minde fejtegetéseit világosság és szabatosság jellemzi, továbbá a bizonyító és felvilágosító példáknak az a roppant tömege, melylyel minden állítását történeti szempontból is bizonyítja. Ismeretes egyébként ez a szinte tökéletes filológiai lelkiismeretesség Simonyi legescékélyebb munkáiból is.

Mélyreható fejtegetés a Kocsis Lénárdé *a mondat részek viszonyáról Brassai mondatelméletében*. Brassai általános nyelvészeti elveinek fejtegetéséből indul ki, s megállapítja, hogy ő volt az első, ki valójában a mondatannal foglalkozott. A régi metafizikai spekulációkkal szemben új módszert hozott a nyelvészetbe, az indukeziót, s előbb hirdette a mondatnani alapelv igazságát, mint a németek, bár megtörtént az az érdekesen jellemző eset, hogy nálunk mégis csak a Kühner-grammatikák hatása alatt kezdték ez igazságot elfogadni. Az értekezés legfontosabb része a második, mely a mondat dualismusáról szól. Alaposan száll itt szembe a szerző Brassai-val, ki a dualismus fogalmát, s vele együtt az alanyt és állítmányt is, kitudta a nyelvészetből. Kocsis védelmére kél a dualismushoz, s lélektani alapon kifejti, hogy minden mondatban két főrész van: a lélektani alany és állítmány. Az első az a képzet, vagy képzet-tömeg, mely először van a beszélő tudatában, a másik pedig a kapcsolódó képzet, vagy is, a melyet az elsőről mondunk. Ebből következik, hogy a mondat alapformája nem az egyetlen igével kifejezett mondat, mint Brassai állította, hanem az alanyból és állítmányból álló mondat. Ezután azt bizonyítja a szerző, hogy a mondatrészek viszonya nemcsak szubjektív a mondatban, hanem objektív is. A lélektani alany és állítmány viszonya ugyanis teljesen szubjektív, a beszélő egyéni körülményeitől függ s azon érdek szerint igazodik, a mely a beszélőt a külső eseményhez fűzi. Az objektív viszonyt főképp a ragok, névutók jelölik. Böven tárgyalja azután ezt a viszonyt s visszavívja az alany és állítmány fogalom régi hatalmát Brassai-val szemben. A harmadik fejezet a többi mondatrész viszonyát tárgyalja Brassai-nak. *A magyar mondat* című nagy munkája nyomán jó részben vele megegyező eredménnyel. Minde fejtegetések olyanok, hogy figyelmünket egészen lefoglalják, s bár még érzik rajtuk itt-ott némi önállótlanúság, Kovácestől sokat várhatunk még a mondatnani vizsgálódások terén.

Simai Ödön igazságot szolgáltat értekezésében a méltatlanul mellőzött, elfogultsággal megítélt és igazságtalanul megcsúfolt Márton Józsefnek, ki nem volt ugyan vezető szellem, de a legszorgalmasabb munkás volt a múlt század eleji nyelvészek között. Negyven évre terjedt Márton irodalmi munkássága. Nyelvtanainak, szótárainak kiadásai egymást érték. Nem volt tudományos mű, mely abban az időben 13 kiadást ért volna, csak az ő nyelvtana; 1803-ban megjelent nagy szótárának pedig 1100 előfizetője volt. Simai különösen Márton szótárirői munkásságát vizsgálja. Mikor szótáriródmunkának helyzetét vázolja Márton fölléptekor, kár volt megfelekeznie *Makó* Pálról, ki a *Magyar Hirmondó* 1793. IV. szakaszában igen megszívlelésre méltó véleményt fejez ki egy magyar szótárnak készítéséről (538—541. l.). A dolgozat legérdekesebb része az, mely

Márton szótárait a Nyelvtörténeti szótárral veti össze, s még inkább, mikor Ballagiról bizonyítja be, mily sokat vett át Mártontól. Terjedelmes fejezet szól Márton viszonyáról a nyelvújításhoz. Kiténik ebből, mily helyesen ítélte meg Márton az új szavak értékét, mert csak azokat vette föl szótárába, melyek korában már elterjedtek.

A Nyelvészeti füzetek utolsója *tréfás népmeséket és adomákat* tartalmaz. A Nyelvőr gyűjtéseiből Simonyi állította össze e nyelvjárási olvasókönyvet, mely hasznos szolgálatot tesz mindenkinek, a ki a nyelvjárásokat tanulmányozni akarja. Rövid jellemzés után a különböző nyelvjárasterületek szerint csoportosítva mesék, adomák, találós kérdések, beszélgetések stb. teszik a füzet érdekes tartalmát. A nyelvjárási sajtóságok feltüntetése mindenütt pontos, s ebben is, meg a többi füzetben is, alig akad egy-két sajtóhiba.

Igen érdekes kérdést tárgyal *Pálfi Márton a nyelvérzék és az iskola* című értekezésében: teljesíti-e az iskola ma azt a feladatát, hogy a nyelvérzékét erősítse; tudatos munkássággal törekszik-e arra, hogy a nyevromlás áradatának útját állja? Harczy kedvvel, de hozzáértően fejt ki, hogy az iskola sokszor valóságos melegsége a nyevromlásnak. Ez pedig azért van így: 1) mert nem veszi komolyan az anyanyelv tanítását, s csak papíron juttat neki vezérszerepet a többi tantárgyak között; 2) mert idegen nyelveket szabadít idő előtt az anyanyelvre nyelvérzékbenítő módszerrel; 3) mert nem becsüli meg eléggé a népnyelvet, s nem aknázza ki a tanítás érdekében a benne rejlő kincset. Sulyos állítások, de — fájdalom — annyira érezzük igazságukat, hogy nem kell sulyos fegyverzetben szállni a síkra annak, a ki bizonyításukra vállalkozik. Pálfi sem bocsájtkozik mélységes fejtegetésekbe, hanem szellemes és találó gúnynyal, pajzán csipkedéssel vitatja, hogy mily sulyosan vétkezik az iskola a helyes magyarság ellen. Sok érdekes megfigyelése van, sok talpra esett megjegyzése; de, természetesen, nem ment mindig ő sem a tévedéstől vagy a túlzástól. Így nem lehet azt állítani, hogy a tárgyias ragozás illetően használata: „Két Ábrahám fiát várok estére“, — egészen közönséges „Nagy-Magyarországon“. Költői licentia biz' az ott is. Túlzásnak tartom, a mit a latin nyelvről mond (9. l.), de már nagyon megszívlelésre méltó, midőn a magyar nyelv grammatikája tanításának őszintébb és igazibb szükségyszerűségét kiemeli, vagy a midőn az egyik nyelvről a másikra való örökös átfordítgatásról beszél. Általában tanulságos és gondolatébresztő kis dolgozat ez, melynek alapgondolata ebben a szép mondásban foglalható össze: „A jövő iskolája az az iskola lesz, melyben az anyanyelv tanítása nem csak a papíron középpontja minden oktatásnak. Ethikai, nemzeti, pedagógiai és didaktikai okokon kívül ezt kívánja nyelvünknek és irodalmunknak belső értéke, köteles szeretet s nyelvünknek nemzeti miveltségünkkel való szoros

és elválaszthatatlan kapcsolata". — Még csak azt jegyzem meg, hogy a szerző nagyon szereti a *stil coupè*-t, a mi néhol szaggattá teszi stílusát és hogy a 6. lap jegyzete elmaradhatott volna.

Dr. Kiss Ernő.

Régi oláh püspökök.

Vechile episcopii românesci a Vadulii (Rév), Gevagulii (Felgyógy), Silvasului (Szilvás) și Bèlgradului (Gyulafehérvár). Irta Bunea Ágoston dr. Balázsfalva. 1902. 8°. 152 l. Ára 2 k 50 f.

Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovicii etc. (Áron Péter Pál és Novákovics Dénes püspökök vagy az erdélyi oláhok története 1751—1764-ig). Irta Bunea Á. dr. Balázsfalva, 1902. 8°. 498 l. Ára 4 k 50 f.

Az oláhság politikai, művelődési és társadalmi mozgalmi szoros összefüggésben vannak az egyházzal, mely mindig nagyobb szerepet játszott és nagy befolyást gyakorolt a hívekre, ezért az oláh egyháztörténet és az erdélyi oláhok politikai története tulajdonképpen egy és ugyanaz, mert az egyház volt úgyszólván az egyetlen intézmény, melyben szerepeltek, de ezen nem lehet csodálkozni és nem lehet az erdélyi fejedelmek politikájának bűnéül fölhozni, a mint némely oláh történetíró teszi, mivel az oláhok nagy tömege félnomád, tudatlan emberekből állott, kiket először meg kellett nyerni a kulturának s csak azután lehetett az államra nézve hasznos tényezőként fölhasználni.

A XVI. század elejéig nem tudták fejleszteni kulturájukat, nyelvüket, irodalmukat, mert külön egyházaik nem voltak, hanem a róm. kath. püspök alá voltak vetve, később ugyan a reformáció következtében megindult a művelődés, az erdélyi fejedelmek buzgólkodását szép eredmény jutalmazta, de ezt csakhamar megsemmisítéssel fenyegette az a harc, melyet a róm. kath. egyházzal kötött „unio“ idézett elő s a mely két táborra osztotta az oláhokat, az egyik részen voltak — a mint az író mondja — a fölvilágosult és előrelátó gör. katolikusok, kik nem engedtek az izgató szerbek csábításainak, a másik részen az értelmetlen és naiv gör. keletiek. Az oláh történetírók közül kevesen hatoltak bele mélyebben az oláhoknak XV—XVII. századi történetébe, nem kutattak leikiismeretesen ez irányban, hanem megelégedtek egy-egy czélzatos forrással, mely természetesen egyoldalúságra és téves következtetésekre vezette őket, ellenben az író oklevéltári kutatások alapján s a hiteles adatok helyes fölhasználásával írta meg e kor történetét, arra törekedve, hogy a multat a maga valódi tisztaságában állítsa az olvasó elé.

Szerző az első munkájában a révi, felgyógyi, szilvási és gyulafehérvári oláh püspökségek történetét tárgyalja, röviden vázolja főbb pontokban. Kimutatja, hogy tarthatatlan azoknak az oláh történet-

fróknak álláspontja, kik azt bizonyítgatják, hogy Gyulafehérváron már 1348-tól fogva voltak oláh püspökök, hanem épen azt lehet megállapítani, hogy 1585-ig egyetlen egy oláh püspök sem székelt Gyulafehérváron, sőt ebben az időben tulajdonképen még nem is lehet beszélni oláh püspökökről, mivel az oláhok egyenesen a róm. kath. püspökök alá voltak rendelve. Az oklevelek megemlékeznek néhány püspökről, de ezek részben álpüspökök voltak, részben még állandó székhelyük sem volt, ezek közé tartozik Danes, feleki (Kolozs m.) püspök is, meg a XV. század második felében élt Macarie is, kit a pápa „Episcopus Gallicensis“-nek nevez, a mi azt mutatja, az író felfogása szerint, hogy tulajdonképen Halicsnak volt a püspöke.

Az első püspöki székhely, mely huzamosabb ideig főmállott, *Rév* volt (Szolnok-Doboka megye). Ez a püspökség a moldovai vajdák buzgolkodása következtében keletkezett, kik Csicsó várával együtt akkor nyerték birtokúl, midőn a magyar királyok főnhatósági jogát elismerték. Azonban nem volt hosszú élete e püspökségnek, mert a reformáció rohamos terjedése megsemmisítette; mindössze csak négy püspöke volt.

A második oláh püspökség székhelye *Felgyógy*, régi magyar nevén Földiód (Alsó-Fehér m.), mely a havasalföldi vajdák tulajdonában volt; püspökei közül egyedül Kristóf ismeretes, de ez is átmegy Szilváásra s ezzel 1574 táján ez a püspökség is megszűnik.

A reformáció terjedése megbontja az oláh egyházak egységét, a mennyiben előbb a lutheránus szászok, majd a református magyarok terjeszteni kezdik közöttük az új tanokat és pedig eredményel, mert az oláhok közül sokan tértek át a református hitre. Az új hit terjedését nagy mértékben elősegítette az is, hogy János Zsigmond fejedelem kálvinista hitű magyar nemest választott püspökké s alája rendelt mindenféle oláh papot és szerzetest; midőn azonban Báthory István lép a trónra, megváltozik a helyzet, mivel a fejedelem azok fölé, kik nem hívei a reformációnak, más püspököt nevez ki és ezzel megveti alapját a *szilvási* (Hunyad megye) püspökségnek, mely szintén rövid életű volt (1572—85.).

Miután a szilvási püspökség megszűnt, *Gyulafehérváron* alakúl új püspökség, melyet Vitéz Mihály havasalföldi vajda pártfogol; a vajda bukása után hanyatlásnak indul ez a püspökség is, az önálló oláh püspökök lassanként mindinkább közeledtek a reformációhoz; ezt az erdélyi fejedelmek is elősegítették, midőn a püspököket csak bizonyos föltételek alatt választották meg, I. Rákóczy György pedig az oláhokat egyenesen a református püspök alá rendelte. Az oláhok akkor már két részre oszlottak vallási tekintetben, egyik részük még megmaradt a régi hiten, de a református püspök alatt, a többi meg már egészen a kálvinizmus híve volt.

II. Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi hadjárata után a gyors fejedelmváltozás maga után vonta a püspökök változását is, a gyulafehérvári püspökség hanyatló félben van, majd III. Károly alatt átalakul *fogarasi* püspökséggé. Ugyanekkor már megindul az „unio“ is a róm. kath. egyházzal s az oláhok két részre szakadnak: a gör. kel. és gör. kath. felekezetekre s megkezdődik a két felekezet között a harc, mely hosszú ideig gátolta az oláhok művelődését, noha az az erdélyi fejedelmek buzgólkodásai folytán igen szép fejlődésnek indult; különben is az unio kulturális hatása kezdetben csak a magasabb papirendre terjedt ki, a nép nagy tömegét még csak nem is érintette.

Mintegy folytatásul, szerző a második munkájában a XVIII. sz. közepének egyháztörténetét írja meg. Ez a kör, mely Áron Péter gör. kath. püspök küzdelmeit foglalja magában, csak másfél évtizedre terjed ki, mégis az erdélyi oláhok történetének egyik legmozgalmasabb része, mert a két felekezet folytonos küzdelemben áll egymással.

E küzdelmekből Áron Péter püspök emelkedik ki, az ő alakjához van forrva az egyház története. Áron Péter papi családból származott s miután tanulmányait Rómában befejezte, Klein, fogarasi gör. kath. püspök mellé került vikáriusnak; Klein püspök lemondása után őt emelték a püspöki székre (1752.) melyet tulajdonképen csak 1754-ben foglalhatott el. Püspöksége alatt nagy veszély fenyegette az egyesült egyházat, mely ellen az orthodox szerbek fölígatták az unioval elégedetlen oláhokat, s a hol lehetett, visszatértették a régi egyház kebelébe. A többszörös izgatás következtében az erdélyi oláhok között nyílt lázadás tört ki, melyet csak fegyveres erővel lehetett elnyomni, de csak akkor, midőn Sofronie kaluger, a főizgató Havasalföldre menekül.

A hosszú ideig tartó Sofronie-féle lázadás alkalmával több kolostor elpusztult, a melyeknek újraépítése és szervezése Áron Péter püspöknek köszönhető. Ugyancsak püspöksége alatt nyílt meg a balázsfalvi 3 osztályú iskola is, melyben már a magyar nyelvet is tanították; a 3-ik osztályban a papi pályára készítették elő a tanulókat s itt tanították azokat a fölszentelt papokat is, kiknek még nagyon fogyatékos volt a tudományuk; 1759-ben már 500 tanuló látogatja ezen iskolát. A következő évben megnyílt a külön szervezett papnövelő intézet is s ezzel kapcsolatosan egy új kolostort építtetett a püspök Balázsfalván, továbbá új fölszereléssel látja el a balázsfalvi nyomdát, melyet I. Rákóczy György állított föl Gyulafehérvárra, honnan sok viszontagság után Balázsfalvára kerül.

Az író ezután áttér az oláh nép műveltségi állapotára, művelődési mozgalmaira, az egyház szervezetére, leírja az oláh nép helyzetét, a három nemzethez és a többi vallásfelekezethez való viszonyát, szóval egy kis részt szentel munkájában a művelődéstörténetnek.

Áron Péter 10 évi tényleges püspöksége után 1764. márcziusában halt meg, midőn a mármarosai egyházakat vizsgálta, holttestét Balázsfalvára vitték s ott temették el, mint legnagyobb püspöküket, kinek iskolájából „napfény és világosság áradt az oláhokra!” És ez az állítás nem túlzott, mert tényleg Áron Péter püspök rakta le a művelődés alapját fáradhatatlan buzgalommal, nem riadva vissza a súlyos megpróbáltatásoktól s míg Klein püspök a mai megvalósíthatatlan oláh nemzeti aspirációknak rakta le az alapját, Áron Péter igazi hivatását teljesítette, megvetette az alapját az oláh népkulturalis fejlődésének.

Az író munkáiban arra törekedett, hogy a történeti igazságokat a maguk eredeti tisztaságában adja elő és nem hajlott meg ama már valóságos oláh történeti dogmákká lett valótlanságok előtt, melyek nagy számmal fordulnak elő az oláh történetírásban. E hamisításokkal — írja Bunea — képtelenné tették a művelt társadalmi osztályt arra, hogy megismerje a múltat, hogy megítélje a jelent és hogy tájékozást szerezhessen jövője felől; ezek a szándékos elferdítések idézték elő azt, hogy az oláh történetírás a művelt nemzetek előtt nevetség és lenézés tárgya lett. El kell jönnie már egyszer, és azon kísérletek után, melyeket az utóbbi időben Romániában megkezdettek, nincs messze az az idő, midőn a múltat a történeti tények és nem egyes emberek képzelődései szerint ismerjük meg.

Az író különben nagy súlyt fektetett műve hitelességére, ezért más munkákból csak azokat az adatokat veszi át, melyeknek hitelessége kétségre nem vonható. Leggyakrabban teljesen tárgyilagosan és nagyon érdekesen írja le a különböző püspökségek keletkezését, fejlődését, történetét, melyet egy-egy íróval folytatott polemijával élénkít meg. Mindamellet, hogy tárgyilagosságra törekszik, néha a vallási és nemzetiségi kérdésekben elfogult, ilyenkor nem kimél senkit, ki az egyesült egyház érdekei ellen foglalt állást, akár lutheránus szász, akár kálvinista magyar, akár nem-egyesült oláh, kikről azt mondja, hogy úgy tódultak Visarion kaluger mellé, mint az oktalan birkák (ca asemenea oilor próste), mihelyt egyik megindult, a többi mind utána esődült; néhol meg a faji tekintetben való elfogultság csillan ki soraiból, midőn az oláhság állapotát rajzolja s midőn a fényes múltrol, az ősök dicső tetteiről s a jövőndő aspirációiról ábrándozik.

Míndezeket figyelembe véve, egész bátran mondhatjuk, hogy az író nemcsak egyháza, hanem saját nemzetisége szempontjából is igen derék munkát végzett, midőn megírta az erdélyi oláhoknak a XV. századtól a XVIII. század közepéig terjedő történetét, a legapróbb részletekre is kiterjedő gondos figyelemmel és csak a hiteles adatokra támaszkodva, ezért az ezen korrallal foglalkozók egész nyu-

godtan és haszonnal forgathatják e munkákat, annyival is inkább, hogy számos olyan adatot foglalnak magukba, a melyek sok történetírónak elkerülték a figyelmét.

Görög Ferencz.

Barabás Miklós emlékiratai.

Közli *Kézdi Kovács László*. Olesó Könyvtár 1255—58. sz.

Barabás Miklós tartalmas pályája bennünket nem csak abból a szempontból érdekel, hogy egyike az először nagyra emelkedett úttörő magyar festőknek, de érdekel azért is, mert Barabás tisztán erdélyi nagyság, a nagyenyedi Bethlen-kollégium neveltje. Ő maga az emberi érzések egyik legnemesebbikének, hálájának a Bethlen-kollégium iránt többször adott kifejezést. Így pl., hogy többet ne említsék, mikor a 80-as évek közepén a kollégium arra kérte, hogy ujonnan épült díszterme számára a nagy fejedelem arczképét megfesse, a legnagyobb készséggel ajánlotta fel, hogy ingyen festi meg a kért arczképet. Pedig ekkor már szemei nagyon gyöngék voltak. A ki látta Bethlen Gábor arczképét, nagy gyönyörűséggel ismeri el, hogy még a Barabás számtalan jól sikerült festményei között is az elsők közé tartozik: hű és kifejező, erőben gazdag, egészen méltó a nagy alapítóhoz. Maga Barabás szerényen elhallgatja ezt emlékirataiban, a hol különben végtelen sok kedves apróságot elmesél a maga gyermek éveiből s ifjú korából, kevesebbet a férfi évek eseményeiről.

Jegyzeteit több év folyamán írta össze, 1897-ben újra átnézte. Tehát utólagosan jegyezte föl emlékezéseit. Bámulatos emlékező tehetségével aprólékos részeket is a valóság teljes megőrzésével tud visszaidézni a múltból. A valóságossággal együtt jár a közvetlenség s ezért emlékiratai kellemes és szórakoztató olvasmányt nyújtanak. Különben Barabás emlékező tehetsége általánosan ismert dolog. Pl. Magyar-Igenben történt meg 1834-ben, hogy távoli rokonát, Kiss Józsefet, ki egy évtizeddel előbb halt volt meg, pusztán az emlékezet alapján oly hűen festette le, hogy az egész környék oda járt csodájára, de egyszersmind hasonló megbízást kapott egy Jánosi nevű birtokostól, a ki leánya arczképét szeretne volna megfestetni. Barbás eleinte vonakodott, de hasztalan. A képpel el is készült. Ám a család kénytelen volt a képet a falról elrejtetni, mert hűségével folyton könnyeket fakasztott.

Ha emlékezetből ilyen hűen tudott rajzolni, bizonynyal hű az írása is. Hűen adja elő, hogy a sanyarú családi körülmények folytán, mint kollegiumi szolga tanuló, mennyi nélkülözésnek volt kitéve. Jóízű humorral emlegeti, hogy mikor és hogyan jutott hozzá az elegendő táplálékhoz. Mi adott ösztönt neki, hogy a festésre adja

magát? — erre a feleletet még is csak közvetve találjuk meg. Nevezetesen veje, Szegedi Maszák Hugó, beszéli el az Ország-Világ 1887. évfolyamában, hogy az enyedi gyógyszertár ezímerén levő szarvas nagyon megtetszett neki, hamarosan le is rajzolta s társai megpillantva, nem győzték eléggé dicsérni, hogy milyen hű és találó. E dicséret sarkalta — mondja Maszák, bizonyosan a Barabás szóbeli közlése alapján, — hogy tovább is próbáljon festegetni. Ugyancsak itt találjuk magyarázatát több apró rajzának is (Tulu Pista, Dálnoki ház). A titkos vágyat csak erősítette Katona Zsigmond kormányzói tanácsos, meg Hegedűs Sámuel tanár dicsérete. Vágya nem volt üres, folytonosan tanult, többször tanulmányozta a szebeni Bruckenthal-féle jeles képtárt; tanult mindenkitől, ha volt mit. Itt Kolozsvárt Gentilhuomo mester oktatta. Később Bécsben, Velenczében s a többi olasz képtárakban fejlesztette esztétjét. De sokat nélkülözött egész addig, a míg Széchenyi nem hívta föl reá az egész ország figyelmét, a míg Pesten meg nem telepedett. Támogatói mindig akadtak: Katona Zs., Philipescu bukaresti rendőrfőnök, Kisseleff orosz kormányzó, Jósika Miklós és mások. Esztétje mindig keresett volt, de maga mindig szerény maradt s mégis megesett vele Sáromberkén, hogy Waldeck hercegné szemébe mondta: Die Künstler sind prätextiv. Azonban Barabás melegségére legyen mondvá: a megfelelő szíves látás és étkezés után való vágy akkor sem volt nagyartartóság, csak természetes szükség.

Barabás pályája az úttörő nehéz küzdelme volt. Az úttörő művészeket inkább a történelem szokta méltányolni. Barabást maga a művészet is dicsőíti, habár már rég más útra tért a festészet. Mégis a történelem állapítja meg nála is a meghatározó jegyeket: úttörő, kinek esztétje őrizte meg jeles embereink képét. Hasonló a pályája Tinódi Sebestyén irodalmi szerepléséhez. Mindketten új vágáson indulnak el s azt, amit írtak, igazán írták. Ez az ő igaz és megbecsülhetetlen érdemük.

Kristóf György.

Temesvári Pelbárt példái.

Irta Katona Lajos Székfogl. értekezés. Értekezések a nyelv és széptudományok köréből. XVIII. k. 2. sz. Bpest, Akadémia. 1902. 8°. 89 l.

Temesvári Pelbártról Bod Péter már csak annyit tudott, hogy „holmi Deák könyveket írt“, pedig ugyanakkor, sőt századokkal előtte a külföld különböző kiadásokban olvasta műveit. A nagy magyar minorita emlékét csak újabban elevenítették fel Szilády Áron és Horváth Cyrill, kik azonban Pelbárttal inkább mint hit-szónokkal, szentírás magyarázóval foglalkoztak, kiben Szilády közép-kori magyar költészetünk egyik elsőrangú képviselőjét véli felis-

merni. Több szép tanulmányt írt Pelbártról Katona Lajos is, codex irodalmunk elsőrangú tudósa, ki jelen akadémiai székfoglalójában is Pelbárttal foglalkozik; nem ugyan általában írói jelentőségével, hanem igehirdetői munkásságának egyik jellemző és érdekes oldalával, t. i. a beszédeibe szőtt *példáival*. És ez Pelbárt írói működésének nem csekély érdeme, főleg, ha tudjuk, hogy a világszerte már évezredek óta vándorló mesék és elbeszélések közül többnek olyan változatot tudott adni, mely eddig az ő sajátjának látszik (pl. az Igazság és Hamisság meséje); s másrészt, ha figyelembe vesszük, hogy prédikációival a bennük levő sok mese- és novellatárgygyal milyen termékenyítőleg hatott nemcsak a hazai, hanem a külföldi írókra és költőkre. Nálunk pl. több codex részben csak Pelbárt valamelyik iratának egyszerű fordítása. A mi pedig a codexeinkben előforduló példákat illeti, a Vitae Patrum, a Gesta Romanorum, Jacobus de Vitriaco beszédein, Voragine Legenda aurea-ján kívül főforrásúl a Pomerium és Stellarium szolgált. Iróink tehát csak a múlt századok mulasztását teszik jóvá, midőn Pelbárttal foglalkoznak, ki munkásságával nemzetének külföldön is dicsőséget szerzett.

Különösen becses Katona értekezésében az „Elenchus exemplorum, quae in Pomerio quadragesimali et De Tempore Pelbarti de Temesvár occurrunt“, — a mely tehát a Pelbárt műveiben levő példák (latin nyelven írott) lajstroma, mindenütt utalással a középkori legendariumok, vagy hazai codexeink hasonló példáira. Hogy ez minő fáradságos munka, arról csak annak lehet fogalma, ki már megpróbálkozott a mesék és példák változatainak, esetleg forrásainak megállapításával és kiderítésével. Jelen művét épen azért csak a legnagyobb elismeréssel üdvözölhetjük.

Dr. Lukinich Imre.

KÜLÖNFÉLÉK.

A kolozsvári Auner Márton és Brozer Péter naplói.¹

Életükről csak annyit tudunk, a memmyit az alább közlendő naplószerű feljegyzéseikben szétszórva találhatunk. *Auner Márton* valószínűleg a *kolozsvári* aranyműves czéhnek volt tagja; ezt tényleg sehhol sem említi ugyan, de abból, hogy jóformán csakis az

¹ A naplók eredeti példányai *Gállfi Endre* Udvarhely városi főjegyző úr birtokában vannak, kinek szívességéből közöljük azokat.

ezen czéhbe tartozó egyénekről tesz említést, ezt lehet következtetni. 1675-ben a centumpáterek közt találjuk, később pedig „ser bíró“¹ lett, de ettől a „bajoskodó“ tisztségtől már 1680-ban megvált, valószínűleg nyugalomba vonúlt. Naplóját az 1663-ik évtől 1680-ig vezette; többnyire családi följegyzéseket tartalmaz, de vannak benne általános érdekű részletek is; kár, hogy csonka.

Naplója a következő:

1663. Die 10. Decembris. Nyugott el az Urban üdvezült és boldog emlékezetű Anyám asszony ő kglme, Kraiczár Katha asszony, kit Isten az én hozzám való szeretetiért nyugosson meg és annak utánna azon bölez hatalmú Isten adgyon boldog feltámadást.

1664. Die 29. Maii. Jezzettem el jövendő házasságra az Urban elnyugott Török István uram meghagyatott özvegyét, Kádár Borbárát és az megnevezett személyt az keresztyén anyaszentegyháznak szokása szerint hozzám vöttem hüttel, 1. die Julii.

1666. die 22. Martii. Holt meg Székely Lőrincz sógor uram. — 31. Martii. Született Székely Ferkő. — 6. April. Holt meg Székelyné néném asszony, kinek Isten adgyon boldog feltámadást.

Anno 1673. die 28. Januarii. Nyavalyájának kilenczedik napján esendessen elnyugovék az Urban, az engem szerető, s engemet sok jóra intő s tanító kedves édes atyám uram Auner Gábor uram, midőn életének 63. esztendejét és négy holnapokat éppen betöltött volna. Kinek Isten ő Felsége adgyon az örök életre boldog feltámadást.

Anno 1675. die 25. Januarii. Választattam az nemes várostól centum pater uraimék köziben.²

Anno 1676. die 21. Augusti. Sok keserves külömb külömb kínok és nyavalyák után, midőn igen gyenge állapottal már fenn járt volna, nagy hirtelen halál által az Úr ez életből kiszólítá az én kedves néném asszonyt *Werner Mihálynét*,³ életének 43. esztendejében mikor volna és öt holnap. Kinek Isten ő Felsége megeléglvén ez világi sok kínját és majd egész életébéli büss (így) és bánatos szorsát (így), életét, adgyon Isten az örök életre boldog feltámadást és az négy megmaradott árváinak Isten ő Felsége legyen kegyes tutora és vegye kegyelmébe. Uram szánj meg végre engemet is, kit Uram az én bűnömért igazán utól hagyál. Uram be sok búval

¹ Minden utánjárásom mellett sem tudtam megállapítani, hogy tulajdonképen miféle hivatal ez.

² Jakab E. szerint 1680. máj. 6-iki közgyűlésen „jó elő legelőbb a centumpater szó“. Kolozsvár története. II. 779 l.

³ Werner Mihály az aranyműves czéh mestere volt 1664-ben és 1674-ben. Jakab E.: i. m. II. 779.

látogatsz engemet. Uram ne vess el teljességgel előlled és Uram hallgass meg végre engem is.

Anno 1678. die 1. Septembris. Holt meg Tobiás István. Die 8. ejusdem, igen szép csendesen nyugovék el az Urban életében sok keserves árvái könnyhullatások között, midőn tizenkét eszten-dőket, öt hónapokat és nyolcz napokat számasan élt volt, Székely Ferkó ösém. Melynek utánna négy órával hala meg Tóbiás Samuka. Die 23. ejusd. nekem nagy bánatomra, Istennek penig kedves akaratja szerint Istenben boldogul elnyugovék kedves húgom Székely Judita asszony, Tóbiás Istvánnak kevés ideig meghagyatott özvegye és temettetett el die 25., melyet követett kisebb leányának Boriczának halála, die 30. ejusd., kiknek adgyon Isten boldogságos feltámadást az örök életre.

Anno 1678. die 22. Octobris. Oh keserves sokszori könnyhullatással való szenvedő napjaim között legkeservesebb és iszonyú szenvedő napom, melyben való keserűségem és az én sok bánatos szenvedésem Uram, seregeknek Ura Istene, hasson fel már elődben, mert jaj jaj, ha elhagysz én Istenem, majd kétségben esem, siess, jöjj el, ne késsél én segedelmem. Oh Uram, Oh Uram! ¹

Anno 1678. die 25. Sept. nyugott el az Urban tiszteletes Bernard Deák uram, és

Anno 1679 die ² nyugvék el az Urban jó hűtt és reménség alatt tiszteletes nemzeti Radecius Bálint bátyám uram, kiknek Isten adgyon több hiveivel együtt boldogságos feltámadást.

Anno 1680. die 25. Junii bucsúztam el az nemes várostól az bajoskodó serr bíróságnak tisztitől, melyet az nagy úr Istennek szent segedelmeből viseltem szegény hazánknak hasznára, oly hasznára penig, mely soha" . . .

Itt megszakad a napló.

Figyelemre méltóbb ennél *Brózer Péter* naplója, mely 1679-től 1694-ig terjed; szerzőjéről csak annyit tudunk, hogy szintén centumpater, majd 1680-ban határbíró, 1681-ben pedig serbíró volt. Talán fia volt annak az aranyműves *Brózer Istvánnak*, a ki a kolozsvári ref. egyház páratlan műremek *Rákóczy-kelyhét* csináltá. Az ő leányát vette el a kocsárdi Gállfiak egyik tagja, Mihály, 1700-ban. Feljegyzéseiben már több gondot fordít a külső eseményekre, mint Auner, s így azok értéke is nagyobb.

Naplója így szól:

„Laus Deo semper. Anno Domini 1679. die 13. Aprilis. Adott az Ur Isten egy küs leánkát kedves házastársamtól, reggel öt és négy óra között, kinek neve Boricza.

¹ Ezután négy sor következik, de át vannak húzva s olvashatatlanok.

² A nap-jelzés hiányzik.

Anno 1679. választattam az nemes várostól centumpater uraimék köziben.

1680. Választattam az nemes várostól az régi rendtartás szerint az határ-bíráknak egyikévé.

1681. Választattam az nemes várostól az Ser Bírósnak tisztire.

Anno Domini 1682. die 9. Septembris. Az Fülekiek tovább nem viselhetvén az nagy viadalt, ez napon adák fel az várat az Budai Vezérnek; die 10. költözének ki az várból az várbeliek. Annak utánna 3 nap prédála benne az Janczárság, azután magyar és török nemzettől elhányattaték az alsó kerített fundamentumig, s az mint lehetett, egyebütt is ronták és puskaporral is hányaták, de teljességgel el nem ronthaták az nagy erősség miatt, mert kőszálon vala építve. Pro memoria én is törék egy darab kőfalt le.

Anno 1682. die 2 Octobris, én Brozer Péter több becsületes két társaimmal érkeztem meg ez napon az táborból békével. Áldott Istennek neve érette.

Anno Domini 1682. die 10. Octobris. Született egy küs leányom estve 7 és 8 óra között, kinek neve Kató, melyet engedjen Isten nevének félelmében felnevelnünk.

Anno 1683. mense Julio, ment által az országban Kolosvár mellett az Tatár Chán többel száz ezerelel magánál, mely miatt búzáink mind eltapodtatott tőllök, mely nap kedig az Tatár Chán az vár mellett az buza között tábortát megszállítá, mingyarást szörnyű nagy jégeső lőn, sőt még tüzes menkő is esett, mely miatt az hostatban ház is elégett.

1684. Választattam ismét az nemes várostól adószedőnek az egész városon, melyet legnagyobb gonddal és bajoskodással vonszunk (!) már két esztendőttől fogva. B. P.

Anno 1684. Drágaság volt Erdélyben, úgy annyira, hogy az búzának vékájának ára egy forintnál felljebb ment.

Anno 1685. Választattam ismét Kolosvár várossának fiscalis direktorává, melyben Istentől segítséget kérek, hogy nevének félelmében tisztemet követhessem szentül és igazán.

Anno 1685. Die 6. Augusti. Kolosvárat ben ugyan, mint az szénafüben hallatlan jég esső volt; az városon hullottak olyak le, mint egy galamb tojás, esső nélkül, de az szénafünek némely részeiben olyak hullottanak le, mint egy öreg lúd tojás, sőt azok közül némellik annál is részen (!) nagyobbak, olyan is sok láttatott, mint az embereknek az két ökle, mikor öszve fogja kezeit az ember.

Anno D. 1685. Kezdetünk az szürethez Szent Mihály nap után két héttel, de az üdőnek alkalmatlansága miatt igen szűk boraink lettek, de az mi lött is, rettenetes savanyú, úgy annyira, hogy nem hiszem, pünkösdnek az innelső részin ha ki benne iszik, eo momento hasa korrogást ne szenvedjen savanyú volta miatt,

mivel hogy nagyobbára majd minden hegyienket (így), midőn sendülni kezdett volna, Szent Mihály nap előtt sokszor megnyomá az dér.

1685. Az elmúlt 1684. esztendőbeli drágaság mégis durál, bor, buza és mindenféle gabona drága¹ környös körül.

Anno 1685. Colosvárat Erdélyben is az elmúlt 1684. esztendőbeli borainknak az ára ebben az jelen való 1685-dik esztendőben kupája huszonnégy pénzre felment, sőt karácson felé nem is kaphattak óh-bort, az hol találtatott is, indifferenter harmincz pénz volt az ára, mert az új bor savanyú levén, féllel (így!) senkinek is nem fér vala az fogára.

Anno Domini 1686. Kolosvárat az ó-bornak harminczhat pénzre ment fel az árra, den. 36.

Anno Domini 1686. die 18. Mensis Martii. Született egy kius fiam, kinek neve György, hétfőn virradólag három és négy óra között, melyre segéljen Isten nevének dicsőítésére felnevelnünk s minyájunk örömünkre.

Harmadnapra megholt György fiam.

Anno Domini 1686. Die 29. Julii. Holt meg az édes anyám Lutsch Mihályné, Dési Szabó Sophia asszony, ez napon este öt és hat óra között, ötöd napi beteg ágyában fekvén, esztendejének mintegy hatvannyolcz, vagy talán 70. esztendőskorában, kinek adgyon Isten az több híveivel együtt boldog feltámadást.

Anno 1686. Az kolosvári határon az Nádas vize Szent Mihály nap előtt egészen kiszáradott, úgy hogy semmi folyása nem volt eddig. (16. Novembris.)

Anno 1686. Sapherberk² német general maga armadájával bejött Erdélyben, Kolosvár alatt majd két hétig hevert, ki miatt búzáinkban is nem kevés kárt vallottunk, mivelhogy még füventiben (így!) voltak gabonáink; innen elindulván az országnak egy részét is bekóborlotta, ekkor esett Szeben alatt az Maros-székiekben számos emberek el miattok, circiter 500 száz.

Anno Domini 1687. Die 15. Junii. Az tiszteletes unitaria ecclesiától választattam ez napon ezen t. ecclesianak körül levő jószáginak inspectorává.

Anno 1687. Mense Septembris.³ Szüret közben jött reánk az római császár ő felsége armadája, kinek fő előljárója volt az Lotharingiai herczeg.

1688-ban. Rajtunk laknak s nyomorgatnak.

1689-ben. Rajtunk laknak s nyomorgatnak.

1690-ben. Rajtunk laknak s nyomorgatnak.

1691-ben. Rajtunk laknak s nyomorgatnak.

1692-ben. Rajtunk laknak s nyomorgatnak.

¹ Egy szó utána olvashatatlan.

² T. i. Scherfenberg.

³ Jakab E. szerint (II. 790.) 1687. október 18-án.

1693-ban. Rajtunk laknak s nyomorgatnak.

1694-ben is. Oh Uram könyörülj rajtunk s eléged meg ily hosszús ügyeinket s szabadíts meg“.

A következő feljegyzések szintén Brozer Pétertől valók, de más helyre vannak írva.

„Anno 1690. 1. Septembris. Én B(rozer) P(éter) választattam ez napon tekintetes nemzetes Székely László uram ő kigyelme főkapitányságának idejében, méltatlan voltom szerént, Kolosvár várossanak hűtös assessorává, melyben hivatalomnak elégtételére kérek Istentől segítséget.

1690. mense Augusti. Jött bé ez mű határunkban sáskáknak sokassága, az mely Erdélyben más határokon sok károkat is tett az gabonákban; itt ez mű helyünkben ugyan nem esmertetett olyan nagy kár, mivel hogy nagy részint immár betakarattunk volt, de egész októberben is nem távozott el az határunkból, melyből az emberek magok veszedelmén sokat jövendöltenek.

Az ősz vetésekben az kolosvári határon is nem kevés károkat tött, mert az hol zöldségit megemésztette, nem sokat arattak rólla.

1690. 10. Decembris. Az tatár tábor bejött az országban, nevezet szerént pedig ez mű helyünkben, az mely napon hostatinkat rítul felégette az egész Hidelvét, kívülső Magyar utcát és Közép utcát, Farkas utcát. Az város népe is az nemes ország presidiumával együtt kardoskodván az tatárok ellen, esett el kard miatt közülünk mintegy harmincz ember.

1692. Die 5. Junii. Az váradi törökök Hayzer¹ generálnak felatták Várad várát.

Anno 1694. Die 16. Julii. Az Szamos délután egy óraker csak hertelen úgy meg áradott, hogy akármelyik hídról meríthettek volna Szamos-vizet.“

Brózer Péter, mint Gállfi Mihály feljegyzéseiben olvassuk, 1695. aug. 25-én „mult ki ez világból“, feljegyzéseit tehát úgyszólván élete végeig vezette. Sem az ő, sem Auner Márton naplószerű feljegyzéseiben nem találunk ugyan ismeretlen adatokat a város történetére nézve, de közlésüket már csak azért sem tartjuk feleslegesnek, mert a kor hangulatát, habár elég szűkszavúan is, visszatükröztetik. Ebből pedig a történetíró sokat következtethet.

Dr. Lukinich Imre.

¹ T. i. Haisler.

A kolozsvári vérnász utóhangja 1594-ben.

— Szilvássy Boldizsár birtokai eladományozása. —

Erdély fejedelmkori történetének egyik legborzadályosabb epizódja az a kolozsvári politikai gyilkosság, midőn a zsarnok Báthory Zsigmond rokonait, nevelőit, első tanácsosait lefejezteti Kolozsvár piacán 1594. aug. 30-án. Az elfogottak egyike volt Szilvássy Boldizsár is, a ki ugyan életére nézve kegyelmet kapott, de ő is, mint a többiek, minden vagyonától megfosztatott. Szilvássy Boldizsárnak Kolozsvár közelében a tordam. hegyvidéken voltak birtokai, melyeket aztán (Szilvás, Csürellye, Szelicse falvakban) Báthory Zsigmond, ekkor nagybefolyású kegyenceze az új kancellár Jósika István közbenjárására Füzy Gergelynének, Szinyei Eufrozinának, a kancellár anyósának adományozta.

Az erről szóló adomány-levél eredeti példánya nemrég került napvilágra s történeti érdekességénél fogva kivonatát ide iktatjuk, magyar fordításban:

Mi Báthory Zsigmond, Erdély fejedelme stb. adjuk emlékezetül, hogy nagys. Josica István kancellárunk és tanácsosunk közbenjárására, anyósa nemzetes Szinyei (Zinicy) Eufrozina asszony, tek. Füzy (Füzÿ) Gergelyné felesége érdekében, ennek adományozzuk *Szilvás* falu birtokát az ottani nemesi curiával, továbbá a *Csürellye* (Chÿwrellie) és *Szelece* (Zelechÿe) falvakban lévő birtokokat, Tordavármegyében, melyek a Szilvássy Boldizsaré, néhai Szilvási Keszeliczki (Keszeliczki)¹ Imre fiáé voltak, de melyeket felségsértés és hűtlenség miatt összes birtokaival együtt elvesztett, azért, mert midőn az elmúlt napokban némelyek tanácsosaink és a főnemesek közül, kik b. e. atyánk és a mi jótéményeink, tisztségeink és adományaink által emelkedtek fel, hirtelen való féktelenség által elragadtatva (repertina insolentia correpti), személyünk és méltóságunk ellen összeesküdtek, hogy minket országunkból és székünk-ből elküldjenek, vagy hogy ha az kívánságunk szerint nem sikerülne, csalárdsággal megejtsenek és életünktől megfosszanak; mi azonban ezt megtudván, kevés hívünk kíséretében, életünk megtartása okából, Kővár várába vonúltunk: Szilvássy Boldizsár is, kit mi kegyeinkkel halmoztunk el, azokról és köteles hűségéről megfeledezve, nemesak egyetértett az összeesküvőkkel, hanem Kővárra

¹ Ebből kitünik az is, hogy a Szilvássynak eredeti neve *Keszeliczki* volt s nem *Cseszeliczki*, mint több történeti munkába olvassuk; így Bethlen Farkasnál is (Hist. de rebus Trans. III. 466 l.) „Balthasar *Cseszeliczki* de Szilvás, acris ingenii juvenis.“

utazásunk és az országban tartózkodásunk alatt, a mi méltóságunk és tekintélyünk ellen a többi hűtlennel új fejedelem választásáról tanácskozott titokban és életünkre leleselkedett; a mivel felségsértést követett el, hűtlenségi perbe fogatott és összes birtokai elvesztésére ítéltetett, melyek így ránk s a mi adományozásunk alá szállottak. Mindazon jogokat tehát, melyek az említett falvak és nemesi udvarház iránt minket illetnek, összes hozzátartozandóikkal együtt adjuk és adományozzuk az említett *Szinyei Eufrozina* asszonynak és utódainak.

Kelt Gyulafehérvárt, 1594. nov. 26-án.

Sigismundus m. p.

(p. h.)

Stephanus Josica,
cancell.

(Eredetije jelenleg Pálmay József úr adományából Szádeczky Lajos gyűjteményében.)

Ez adomány-levélnek köztörténeti érdekessége abban áll, hogy feltünteti, miként fogta fel a fejedelem és beszéli el kanczellárja ez összeesküvés történetét. Ez érdekes adomány-levélben az ő tanúságtételük szólal meg. Nyilvánvaló, hogy az adomány-levelet a közbenjáró és aláíró Jósika István fogalmazta, a ki a kanczellárságot a szintén akkor megöletett Kovacsóczy Farkas után nyerte el. Jósikának az egykorúak (főkép Szamosközi István történetíró) tanúsága szerint része volt a Kovacsóczy kanczellár megöletésében; ez adománylevelével bizonyítja, hogy része volt a gazdag prédában is. Ő maga ugyan nem sokáig élvezhette az anyósa révén szerzett jószágokat, mert 3 év múlva (1597.) ugyanesak Báthory Zsigmond által megöletett; de az ebben emlegetett birtokok, — ha nem eszünk — máig is a Jósika-család szomszédos magyar-fenesi uradalmához tartoznak.

Sz. I.

Új könyvek.

A „**Székely Congressus**“—ról, mely Csík-Tusnádon f. é. aug. 28—30-án tartatott, az Országos Magyar Gazdasági egyesület a m. k. földművelésügyi miniszter támogatásával egy vaskos kötetet adott ki. (Budapest 8-adr. 696 l.), a mely felöleli a congressus összes munkálatait, az előadók jelentéseit, a javaslatokat, határozatokat stb. Tudományos jellegű munka egy van közöttük: *Szádeczky* Lajos tanulmánya „a székelyek történelmi intézményeiről“, mely a congressus megnyitó ülésén olvastatott fel; a többi dolgozatok a gyakorlati élet terén mozognak s arra vannak hivatva, hogy kijelöljék az irányt és módokat a székelység és Székelyföld felvirágoztatására.

Ősrégészeti leletek Apahidán cz. a. *Orosz* Endre összeállította az Apahidán és környékén lévő régészeti lelethelyeket s kiadta az *Archeol. Értesítő* m. é. folyamában s különnyomatban is.

„**Geneológiai füzetek**“ indultak meg a f. évvel Kolozsvárt, családtörténeti folyóiratúl; szerkesztik és kiadják esikszentmihályi *Sándor Imre* és kadicfalvi dr. *Török Pál*. Megjelenik minden hó 15-én; előfizetési ára egy évre 8 korona. Az első füzet tartalma: Nemek és ágak a Székelyföldön, *Sándor Imrétől*; a gelenczei Mihálec család, *Sándor Imrétől*; az „Ősfák“ rovatában olvashatók széki *gróf Teleki Ferencz* —, esikszentmártoni *Szabó József* —, makfalvi és usapaniti *Dózsa Endre* — és alesernátoni Domokos Ödön leszármazása, a kamarásságnál megkívánt 16 őssel. Az *Oklevéltár*-ban 3 jelentéktelen oklevél van, melyek közül az elsőnek majd fele ki van pontozva s a kiírt, de nagyrészt csonka szavakban botrányos elferdítések és értelmetlenségek olvashatók. Pl. Siculicæ (= Siculicalium helyett), Aproposibus (?), Csijkion (?), dicatum (= dictum h.), partumque possessionarum (= portionemque possessionarium h.), turbat (?) moli (?) partium et damnificar(e), oportun(e), provider(i), disigandus (= denegandus h.), opprensus (?), molestare (= molestare h.), damnificar(e), Sumat cionusquæ (!), defendente movis anibque debentis (= defendere modis omnibus debeatis h.) Erre igazán ráillik a példabeszéd, hogy „a ki nem tud arabusúl, ne beszéljen (annál kevésbbé írjon!) arabusúl“. Nyilvántartás, kérdések feleletek vannak még a füzetben. A *Geneológiai füzetek* minden esetre érdemes célt tűzött ki maga elé: az erdélyi ősi családok nyilvántartását. Kívánunk neki sok sikert és hosszú életet, de a szkesztésben több gondosságot.

Az Egyetem cz. a. ifjúsági szemle indult meg az év folyamán Kolozsvárt *Péterfi Tibor* szerkesztésében, igen csinos kiállításban. Tartalma nagyon változatos s kiterjed az egyetemi tudományszakok jóformán minden ágára. Tartalma: Baráti szavak, dr. *Schilling* Lajos rectortól; az orvos jogi felelősségéről *Kiss Gézá*tól és u. arról *Charles Perrier*-től; *Pásztor* Mihály a férfi szerepéről az „Ember tragédiájában“ értekezik; *Förster* Lajos vegyész-mérnök a silicium-ról ír; *Péterfi* Tibor a szerves világ keletkezésének kérdéséről a positiv filozófiában; ifj. *Glatz* Károly Böcklin-ről ír; *Szabó* Károly *Cyrano de Bergerac*-ról; *Gerentsér* László az ifjúság testi neveléséről; *Farkas* Imre imádság cz. költeményt közöl; *Kiss* Menyhért *Pétörke* cz. elbeszélését. A gazdag tartalmú füzetet francziául írt tartalom és összefoglalás fejezi be. Kívánjuk, hogy a vállalkozók megbírják a széles keretben megindított vállalatot, a mi dicséretére válneik egyetemi ifjúságunknak.

A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság cz. munkára hirtet előfizetést írja dr. *Thüring Gusztáv* egyetemi magántanár, fővárosi statisztikai hivatal aligazgatója, a magyar tudományos akadémia levelező tagja. A munka számos térképpel és grafikus melléklettel fog megjelenni f. é. május havában. Legújabb-

kori történetünknek egyik nevezetes mozzanata az a jelentékeny népmozgalom, melyet *kivándorlás* neve alatt ismerünk. Ez a mozgalom úgy demografiai, mint társadalmi és állami szempontból egyaránt fontos, ezért érthető, hogy az utolsó években tudósok és államférfiak sokat foglalkoztak vele. A kérdés jelentőségét legutóbb a törvényhozás is elismerte, a positiv eszelekvés terére lépve az ez ügyben alkotott törvényjavaslattal. De bár sokat foglalkoztak már a kivándorlás kérdésével, mégis hiányzott irodalmunkban oly munka, mely a magyarországi kivándorlás összes mozgalmairól egységes, áttekinthető képet nyújtott volna. A sajtó alatt lévő munka a kivándorlás kérdését egész terjedelmében, történeti fejlődésében úgy mint mai alakulatában, okainak s következményeinek kifejtésével dolgozza fel s ekként az ez irányban irodalmunkban felismerhető hézagot igyekszik kitölteni. A munka — mintegy 20 ívnyi terjedelemben — a *szerző kiadásában* folyó évi május havában jelenik meg s az előfizetők bérmentve kapják kézhez. Előfizetési ára 4 korona, mely összeg a szerzőhöz Budapestre I., Karátszonyi-utca 15. szám küldendő.

A könyvtári tudományok czélja és feladata Magyarországon cz. a *dr. Gyalui Farkas* érdekes és tanulságos kis füzetet adott ki (Kolozsvárt 1903, 25 l.) Hangsúlyozza, hogy a nyilvános könyvtárakat nem *hivataloknak*, hanem *tudományos és közmívelődési intézményeknek* tekinti s óhajtja. Nem *bürokráciát*, de minél több *szabadságot* a könyvtár használatában, a legmeszebb menő előékenységet a közönségnek! "Általános visszapillantást vet a könyvtár-tudomány fejlődésére a külföldön és hazánkban. Szól a könyvtárak építéséről, berendezéséről; a könyvtári tudományok feladatáról. Mindezek aktuális érdekűek. Kimutatja, hogy a bibliografia bizonyosságot tesz arról, hogy ez államban a magyar faj az, mely a culturában, irodalomban s művészetben évszázadok óta magasan fölötte áll más, itt élő fajokon. A könyvtártant az egyetemeken rendes tantárgynak óhajtja. Kivánatosnak tartja, hogy a mint minden városban és községben szükséges az iskola, posta: úgy kell oda nyilvános könyvtár is. Általában *dr. Gyalui Farkas* (a ki a kolozsvári egyetemen a könyvtártan magántanára) sok egészséges eszmét pendít meg és fejteget kis füzetében.

Ásatások a római forumon cz. a értekezett *dr. Finály Gábor* a bp. philologiai társaságban Budapesten s felolvasását kiadta különyomatban is. 1898. óta szünet nélkül dolgoznak a római forumon, s az ásatások nagybecsű leleteket hoztak napfényre, melyeket *Finály Gábor* ismertet s térkép-melléklettel is igyekszik szemléltetővé tenni.

Pór Antal: A négy Miklós cz. a történelmi tanulmányt írt és adott ki a „Századok“-ban s különyomatban is, mely a Nagy Lajos uralkodása alatt élt és szerepelt négy kiváló államférfiúról

szól. Ezek: *Geleffia Miklós* a Zsámbokiak nemzetségéből, 1342—1356-ig nádor, *Vásári Miklós* 1350—1358-ig esztergomi érsek, Tóth Lőrincz fia *Kont Miklós* 1351—1356-ig *erdélyi vajda*, imméntül 1367-ig nádor és (Garan)-*Keszei Miklós* 1350-től fogva zágrábi püspök alkanczellár, 1356. óta kalocsai, 1358—1367-ig esztergomi érsek és főkanczellár. Főleg Vásári Miklós esztergomi érsekkel foglalkozik részletesen, kit a 4 közül legnagyobbnak tart. Az Anjoukor nagyérdemű történetbúvára érdekes munkát végez, midőn Nagy Lajos dicső korának államférfiait egyenként is megismerteti s emléküket felújítja.

Olcso könyvtár. E hasznos, kulturális vállalatból négy újabb füzet jelent meg (1261—1268. szám), melyek közül háromban *Arany János* népszerűsítésének nagy jelentőségű folytatását látjuk. Nagy baj volt mindeddig, hogy legjelesebb klasszikusaink munkái nem igen terjedhettek el a társadalom szélesebb rétegeiben, mivel a drága „összes művek“ árát nem minden erszény bírta meg. Ezen a bajon segít most az „*Olcso könyvtár*“, midőn lassanként füzetekben, csekély áron hozza forgalomba *Arany János* munkáit, megkezdvén a sorozatot a nagy költő époszaival és költői beszélyeivel, melyek közül az eddigi füzetekben már megjelentek: *Murány ostroma*, (1186—1188. sz.) *Buda halála*, (1221—1224. sz.) *Nagyidai czigányok*, (1265—7. sz.) *Katalin, Keveháza, Szent László füve*, (mind a három az 1263/4. füzetben) *Első lopás és Jóka ördöge* (mind a kettő az 1268. számban). A többiek rövid időközökben fogják követni az elsőket, igaz öröme a magyar irodalom és kultúra minden barátjának. — Külön kell megemlítenünk a most megjelent füzetek közül az 1261/2. számot, melyben *Tolsztoj* Leónak, a jasznaja-polyánai remetének hét legjobb elbeszélését fordította le *Füredy F. Gusztáv*. — Az „*Olcso könyvtár*“ egy-egy számának ára 20 fillér, s minden hazai könyvkereskedésben kapható.

Pályázat-hirdetés

a Kovács Sámuel pályadíjra.

Az *Erdélyi Múzeumegylet* Kovács Sámuel deési ev. ref. lelkész, mint a „Szolnok-Doboka“ cz. újság volt szerkesztője, végrendeleti hagyatékából 2000 koronát örökölvén pályadíjalapúl a magyar történelemből írandó balladák jutalmazására: a megállapított és felsőbb helyen is megerősített alapító-levél értelmében pályázatot hirdet a magyar történelemből vett tárgyú ballada — vagy azzal rokon, kisebb magyar történelmi költői elbeszélés — írására.

A pályaművek idegen kézzel írva, a szerző nevét tartalmazó jelíges levéllel, 1903. május 1-jéig az Erdélyi Múzeumegylet titkári hivatalába (Kolozsvár, Majális-u. 31.) küldendők.

Az Erdélyi Múzeumegylet bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztálya három tagjának írásbeli bírálata alapján, a kitűzött pályadíjat (2000 korona egy évi kamatját) a beérkezett pályaművek legjobbjának, ha az önálló irodalmi becsű dolgozat, megítéli s a nyertesnek a pályadíjat Sámuel-napján kiadja.

Kolozsvárt, az Erdélyi Múzeumegylet 1903. febr. 4. tartott ig. vál. üléséből.

Az elnökség.

A Kovács Sámuel pályadíj alapító levele.

Kovács Sámuel, deési ev. ref. lelkész, 1893. évi szeptember hó 24-dik napján elhalálozván, az 1893. év szept. 10-ről kelt végrendelete a következő szövszerinti rendelkezést tartalmazza:

„IV. Hagyok, mint a Szolnok-Doboka című újság volt szerkesztője, 1000, azaz egy ezer forintot az „Erdélyi Múzeum“ igazgatósága gondozására, hogy annak esedékes kamatait minden évben a magyar történelemből írandó Ballada pályaművekből a legjobbnak, minden évben Sámuel napján, adja ki. Ha a pályázat meddő maradna, az esedékes évi kamat külön pénztárazetben kezeltetvén, a felgyülemelő pályaművek kiadására fordítottassék. — Nem lenne akaratom ellen, ha az igazgatóság ezen kamatot ily feltételek alatt „az Erdélyi irodalmi társulat“-nak folyósítaná“.

Az „Erdélyi Múzeum-Egylet“ pénztárába 1898. év július hó 30. napján ezen 1000, azaz egyezer forint befizettetvén, 2000, azaz kétezer korona összegű alapítványt teszen a következő föltételek mellett:

1. Az alapítvány neve: Kovács Sámuel, mint a Szolnok-Doboka című újság volt szerkesztőjének alapítványa.

2. Az alapítványi összeg 2000, azaz kétezer korona értékben, pupillaris biztonságú értékpapirban elhelyezve, az „Erdélyi Múzeum-Egylet“ alapítókéjének kezelési módja szerint, saját pénztárában külön visszakezelenő.

3. Minthogy az alapítványi összeg a törvényes örökösök s más igénylők által folytatott perek lejártatása után lett kifizetve s ebből kifolyólag az „Erdélyi Múzeum-Egylet“-nek 148 frt 80 kr. költsége merült föl, az alapítvány kamatja első sorban ezen költség térítésére fordítottatik.

4. A mint az alapítvány egy évi kamatja teljes értékben rendelkezésre áll, az „Erdélyi Múzeum-Egylet“ választmánya pályázatot hirdet magyar történelemből vett tárgyú ballada, vagy azzal rokon, kisebb magyar történelmi költői elbeszélés megírására.

5. A pályaművek idegen kézzel írva, lepecsételt jeligés levéllel, mely a szerző nevét tartalmazza, a kitűzött határidőig az „Erdélyi Múzeum-Egylet“ titkári hivatalába küldendők.

6. Az „Erdélyi Múzeum-Egylet“ bölcészet-, nyelv- és történet-tudományi szakosztályának választmánya, három tagjának írásbeli bírálata alapján, a beérkezett pályaművek legjobbjának, ha az önálló irodalmi becsű dolgozat, a kitűzött pályadíjat megítéli.

7. Az „Erdélyi Múzeum-Egylet“ választmánya évenként Sámuel napján a nyertesnek a pályadíjat kiadja.

8. Meddő pályázat esetében az alapítványi összeg kamatai árvaszéki pénzek kezelésére jogosított takarékpénztárban, esetleg pupillaris biztonságú értékpapirban, helyezendők el s külön kezelendők.

9. A pályadíjúl ki nem fizett kamatokból térítendőek meg a pályázat hirdetésének netalán felmerülő költségei, a többi kamatoztassék addig, míg elegendő arra, hogy az időközben felgyűlt pályadíj-nyertes művek kiadásának költségei fedeztessenek.

10. Az „Erdélyi Múzeum-Egylet“ megszűnése esetében az alapítvány további sorsáról az utolsó közgyűlés határoz, a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter úr jóváhagyása mellett.

12. Az alapítványi számadás kivonatai az 1887. évi 44742. sz. miniszteri rendelet értelmében a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz évenként felterjesztendőek.

12. Ezen alapító-levél két eredeti példányban állítottat ki, melyek közül az egyik a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszteriumban, másik példánya az Erdélyi Múzeum-Egylet írártárában helyzetetett el.

*

Ezen alapító-levél tervezetet az „Erdélyi Múzeum-Egylet“ 1899. évi december 6-án tartott igazgató választmányi ülése elfogadta és jóváhagyás végett a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz felterjeszteni határozta.

A n. m. vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter úr 1900. jun. hó 10-én 26,622. sz. a. kelt leíratával a felterjesztett alapítványi tervezetben némi módosítást és pótlást látván szükségesnek, az E. M. E. 1900. szept. 12-én tartott ig. vál. ülése e módosításokat megtette s megerősítés végett újból felterjesztette.

Kolozsvárt, 1900. szept. 12-én.

Dr. Szamosi János
alelnök.

(P. H.)

Dr. Szádeczky Lajos
titkár.

73,935. szám.

Jóváhagyom.

Budapest, 1900. október hó 22.

(P. H.)

A miniszter helyett
Zsilinszky,
államtitkár.